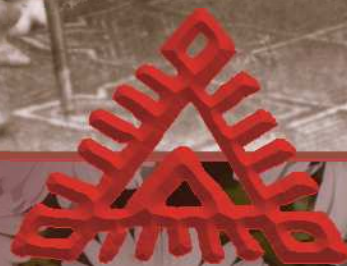

TÖRTÉNELEM ~ NÉPELET ~ NÉPHAGYOMÁNY

ÖRÖKSÉGÜNK

IV. évfolyam (2010) 2. szám

Iskola három „múzeummal”

A szentegyházi Gábor Áron Szakközépiskolát több mint ötven éve a két Homoród mente tanulóifjúságának egyik középfokú oktatási központjaként tartják számon. Nem is csoda, hiszen a 460 fős diákság közül legalább 200 fő manapság is a környező településekről (Lövete, Kápolnásfalva és Homoródmén) ingázik ide naponta. Az 1957-58-as tanévben létesült líceumban, figyelembe véve a munkaerőpiac kihívásait, ma elsősorban a faipar, a könnyűipar, autószerelés, építkezés és a vendéglátóipar számára képeznek munkaerőt. Az itt folyó oktató és nevelő munkáról, valamint a tanszemélyzetről sok mindent megtudhatunk azokból az emlékkönyvekből, amelyeknek anyagát Máthé István igazgató és kolléganője, Nagy Eszter gyűjtötték össze. Ezeket lapozgatva figyeltem fel arra a nem szokványos adatra, hogy a líceum múzeummal is rendelkezik. Pontosabban múzeumokról van szó, ugyanis az emlékkönyvekben három önálló gyűjteményről is szó esik. A helyszínre kiszállva, megtudtam Máthé István igazgatótól, aki szívélyesen kalauzolt végig a múzeumokon, hogy a legrégebbi közülük a **néprajzi gyűjtemény**. Létesítésének ötlete már ezelőtt harminc évvel megfogalmazódott. Sófalvi Sándor nevelő 1980 januárjában kezdte el a gyűjtőmunkát a bentlakó diákok bevonásával, akik Székelyföld különböző kistájakairól (a két Homoród mente, Sóvidék, Erdővidék, Gyergyó és Alcsík) érkeztek ide. Öt év alatt több mint 650 tárgy gyűlt össze a céltudatos, komoly gyűjtőmunka eredményeként. A gyűjtemény tárgyairól Sófalvi Sándor egy naplót is vezetett, amelyben feljegyezték többek közt a tárgy nevét, származási helyét, készítésének idejét, a gyűjtő nevét stb. A munkát Sófalvi utódja, Godra János nevelő is tovább folytatta, újabb hetven tárggyal bővítve a gyűjteményt, amely a honismereti vetélkedőkön résztvevő diákok gyűjtőmunkájának köszönhetően a közelmúltban több mint száz darab tárggyal gazdagodott. Az összegyűjtött tárgyakból ma tartalmas kiállítás látható egy erre a célra átalakított tornácos épületben, amely akár tájháznak is beillene. Van hagyományos eszközökkel felszerelt pincéje, konyhája, régi paraszti bútorzattal berendezett tisztaszobája, valamint a bal oldali részen egy kiállítóterem. Évtizedek hosszú során át elsősorban a két Homoród vidékének használati tárgyai halmozódtak s halmozódnak itt fel. A múzeumi tárgyak gyűjtése nem szünetel, ugyanis az 1994-ben létrehozott Gábor Áron Líceumi Alapítvány a gyűjtőmunkát ma is egyik fontos feladatának tekinti.

A második múzeum, vagyis a **kismesterségek gyűjteménye** 2005 októberében létesült. Adományokból, pályázati pénzekből sikerült kialakítani egy olyan külön termet, amelyben a két Homoród mente egykor virágzó kismesterségeinek (kovács, kerekes, asztalos stb.) tárgyi emlékei kaptak helyet. A gyűjteményben többek közt látható egy kovácsműhely teljes felszereléssel (fújtató, tüztér, üllő, kisebb-nagyobb méretű ráverők és kalapácsok), a régi asztalosmesterség teljes eszköztára (műhelypad, rámás fűrész, különböző méretű gyaluk, vésők és fűrők, fából készült

mérőeszközök), köszörű, vízfűrészfűrészlapja, fából készült esztergapad és egy egész suszteráj, azaz a hajdani cipész szakma minden kelléke stb. A gyűjteményben egy vízfűrészfűrész, egy posztványoló és a ma romokban heverő vashámor méretarányos makettje is megtalálható.

A harmadik múzeum, az **iskolamúzeum** egyedülálló a környéken. 2008-ban nyílt meg a szentegyházi középiskolai oktatás 50. évfordulóján. Maga a múzeum Lövétébányán, az egykori I–IV. osztályos iskola termeiben van berendezve. Amint belépünk az épületbe, a folyosó falain máris a 1970–80-as évek egyenruháit szemlélhetjük meg. Látható itt béléanyagból készült, világoskék óvodai viselet, sötétkék-narancssárga sólyomruha, pionírruha, fehérkék kockás kisiskolás egyenruha és annak sötétkék középiskolai megfelelője. De itt olvasható a kor szellemét hűen idéző jelszó: **ÉLJEN A NÉPEK KÖZÖTTI EGYÜTTMŰKÖDÉS ÉS A VILÁGBÉKE**. A folyosó egyik sarkát pionírzászlók, dob és kürt, régi diplomák és fényképek díszítik. Aztán egy osztályterembe lépve, mintha időgépbe ültünk volna... A katedrán a Lövete-Vaskőbánya-i 4 éves elemi iskola beírási naplói az 1950–60-as évekből, mellettük kalamáris, tintásüvegek, csengettyű, petróleumlámpa és Lenin szobra. A katedra mellett egy jókora számológép piros és kék gömbökkel, háta mögött rongyos térképek felcsavarva. A terem közepén az idő foga által megviselt apró fapadok sorakoznak, a sarokban az elmaradhatatlan érckályha fénylik frissen bronzozva. Mellette megkopott szemléltetőeszközök porosodnak. A szekrények polcain régi rádiók, szertári kellékek, valamint Marx, Engels és Lenin művei sorakoznak.

Egy másik terem a régi óvoda hangulatát idézi. A kis asztalokon a jól ismert műanyag játékok, a szekrényekben megkopott babák, kis dobok, vedrecskék, gumiruca, gumipingvin, gumibárány stb. A sarokban roller és háromkerekű bicikli fogadja a múzeumlátogatót. A falakat papírból kivágott, színezett virágok, törpék díszítik. Dicséret az ötletgazdának, amiért nem egy félreeső helyre rakatta ezeket a tárgyakat, hanem iskolamúzeummá alakította a hajdan gyerekkacagástól hangos bányatelepi iskolaépületet. Máthé István igazgató elmondta, hogy még nem tettek pontot a gyűjtögetés végére, az iskolai tárgyak hamarosan újabbakkal bővülnek. Azt is elmondta, hogy az iskolamúzeumnak egyelőre nincs nyitvatartási programja, de ha a betérni akaró előre jelzi szándékát a szentegyházi Gábor Áron Szakközépiskolában, akkor a látogatást lehetővé teszik. Érdeklődő, kíváncsiskodó, nosztalgizálni vágyó, a gyermekkorát felidézni kívánó turista tehát bátran kopogtasson az iskola titkárságán vagy az igazgató úr irodájának ajtaján, mert mindig nyitott ajtókat fog találni, bármelyik múzeumot is szeretné meglátogatni.

Mihály János

ÖRÖKSÉGÜNK

Történelem. Népelet. Néphagyomány.

IV. évf. (2010) 2. szám

História

4 Sándor-Zsigmond Ibolya: Állatmutató versenyek.

Visszatekintő egykori állatkiállításainkra

8 Mihály János: A magyar és székely történelmi zászlósrókról röviden

10 Bicsok Zoltán: Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár csíkszeredai kirendeltségének kezelésében 6. Csík-, Gyergyó- és Kászsorszék levéltára (I)

Lábjegyzet

13 Forró Albert: Botár István: Kövek, falak, templomok

Életutak

14 Mihály Tibor: Akikre Oroszhegyen büszkék lehetünk.

Tamási György olvasókanonok

Népi kultúra

16 Jakab Rozália: Kendertermelés a Nyikó mentén

19 István Lajos: Falucsúfolók

Tárgyi örökségünk

20 Fábrián Gabriella: Mária-tisztelet Erdélyben

Jelzések, emlékek, vélemények

22 Veres Péter: A korondi LIKASKŐ esetleges csillagászati szerepe

25 Kolombán-Antal József: Gondolatok a székely harisnya története kapcsán.

Nyugati átvétel vagy szkíta örökség?

26 Balácsi Dénes: Hogyan tovább, Homoród?

Székely fonó

28 Székelyföldi esetek

Évfordulóink

30 P. Buzogány Árpád: Udvarhelyszéki helyismereti évfordulók. 2010. május–szeptember

A címlapon:

Lécfalvi Gyárfás Domokos földbirtokos (1814–1895)

Megyei állatkiállítás helyszíne (Székelykeresztúr, 1937)

A felvételek a székelykeresztúri Molnár István Múzeum fotóarchívumában találhatók.

Lásd Állatmutató versenyek. Visszatekintő egykori állatkiállításainkra című cikkünket a 4. oldalon.

ÖRÖKSÉGÜNK: Történelem. Népelet. Néphagyomány. IV. évfolyam (2010) 2. szám

Megjelenik negyedévente. Kiadja a Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont. **Igazgató:** Szócs Endre.

A Forrásközpont fenntartója: Hargita Megye Tanácsa.

Főszerkesztő: Kolombán Zsuzsánna.

Szerkesztőbizottság: P. Buzogány Árpád, Mihály János, Miklós Zoltán, Kovács Árpád.

ISSN 2067-7367

A szerkesztőség címe: Székelyudvarhely, 1918. December 1 utca, 9. szám, II. emelet.

A folyóirat megrendelhető a 0266-214440 (Szócs Klára) telefonszámon, illetve az oroksegunk@hereditas.ro e-mail címen. További információk a www.oroksegunk.ro honlapon találhatók.

Támogató: Communitas Alapítvány

Nyomdai munkálatok: Infopress Group Rt., Székelyudvarhely

Médiapartner: Szabadidőkalauz, www.szabadidokalauz.ro

*Tenyészállat-kiállítás
Keresztúr egykori Piac-terén,
1940-es évek eleje*

uradalom és több balkáni állam számára.

A nagyobb uradalmak tenyésztete mellett a keresztúri is színvonalas tenyészetet tartott fenn, nem zárkozott el az új tenyésztési irányzatok elől, és az 1910-es években kezdett rátérni a nyugatról hozott faj, a több hasznot hajtó tiszta szimentáli bevezetésére. Az áttérés nem volt zökkenőmentes, a gazdák szívósan ragaszkodtak a régi fehér fajtához, amely egyrészt munkabíróbb, másrészt a betegségekkel szemben edzettebb volt, ám kevesebb hasznot hozott. Az új faj meghonosítását az állam támogatta, fellendítve a már a XIX. században is élénk marhakereskedelmet. A két világháború között a keresztúri országos vásárokról felhajtott mintegy 5-6 ezer állatból egy-egy vásár alkalmával 30-40 kocsi rakomány ment külföldre: Ausztriába, Németországba, Olaszországba, Csehországba, Görögországba, Palesztinába, Egyiptomba.

A helyi újság, a *Székelykeresztúr* híradásaiban mindig jelen voltak a vásárról és kiállításról szóló beszámolók. Ezekből tudjuk meg, hogy 1905-ben a szokott tenyészállat-kiállítás február 28-án tartott meg kiváló eredménnyel. Nagy volt az érdeklődés, ugyanis 97 bika volt felhajtva, amelyből 34 db adódott el, összesen 20.410 koronáért. 48 db tehenet és üszőt állítottak ki, de ezekből eladás nem történt. A Földművelésügyi Minisztérium által a díjazásra adományozott 1600 korona összegből az alábbiak részesültek:

– Bikákért a nagytenyésztők közül az első díjat, 100 koronát és egy bronzból készült oroszlánt (dísztárgy) Sperker Ferenc nyerte Szentdemeterről; a 2. díjat, 100 koronát Somogyi Albert Héjjasfalváról; a 3. díjat, 90 koronát Orosz Lajos Szentersébetről; a negyediket, 80 koronát Ugron Zoltán Fiafalváról; az 5. díjat, 70 koronát Bártzay Gyula Tiszaburáról; a hatodikat, 60 koronát br. Rothenthal Henrik Szőkefalváról vehette át.

– Ugyancsak bikákért a kistenyésztők közül az első díjat, 80 koronát a homoród-karácsonyfalvi Kovács Mihály vette át; a 2. díjat, 60 koronát Szőke Károly helybeli; a 3. díjat, 40 koronát Kovács Károly helybeli; a 4. díjat, 30 koronát homoród-karácsonyfalvi Kedves Domokos; az 5. díjat, 25 koronát szentabrahámi Nagy Elek; a 6. díjat, 15 koronát a helybeli Lőrinczy Lajos községi bírónak nyerte.

– Bikákért a következő díjakat osztották ki a községek között: 1. Székelykeresztúr, 2. Tordátfalva, 3. Betfalva, 4. Kisgalambfalva.

Állatmutató versenyek Visszatekintő egykori állatkiállításainkra

Székelykeresztúr természeti adottságai és gazdasági viszonyai meghatározták a lakosság életkörülményeit. Megélhetésük fő forrását a mezőgazdaság, ezen belül főként az állattartás jelentette. A városnak adományozott évi négy országos vásár tarthatása serkentőleg hatott e tevékenységre.

A mezővárosi jelleg elsőrendű meghatározója a vásár volt, amely egyben a város egyik fő jövedelmi forrását is képezte. 1590-ben olvashatunk először arról, hogy Szent-Kereszt napján, a templom búcsúján tartották. A XVIII. században már két vásárról van tudomásunk. 1844-ben V. Ferdinánd császár egy igen díszes, pecsétes oklevéllel Szitás Keresztúrnak – a meglévő két vására mellé újabb kiváltsággal – még két szabad országos sokadalmat engedélyezett: a Mátyás-napit és az Eszter-napi vásárt.

Az 1850-es években az újonnan engedélyezett Mátyás-napi vásárokkal mellett szerveztek verseny jellegű kiállításokat is. Az állatvásárral egybekötött tenyészállat-kiállításokra évente több ezer állatot „hajtottak fel” a környező falvakból, de jóval távolabbi vidékekről is. Kezdetben e rendezvények egyik fő szervezője Gyárfás Domokos földbirtokos volt, aki a szervezés mellett az állattenyésztés terén is jeleskedett.

„Bem később a pótlovas bizottság elnökének nevezte ki. [...] Gyárfás Domokos mindvégig tevékeny részt vett Erdélyben a lótenyésztés emelésénél. Az Udvarhely megyei lótenyésztés bizottság elnök-

ségét hosszas évekig nagy odaadással viselte. Állatkiállításokat rendezett Sz. Keresztúron még az abszolút rendszerbe. Később ügétő versenyeket is. Ezekre gyűjtött és adott jutalmakat...” – írja róla Daniel Gábor főispán.

Később a fia, Gyárfás Endre és fiaival Ugron Zoltán földbirtokos, országgyűlési képviselők folytatták a hagyományt, és évi rendszerességgel szervezték az állatvásárokkal egybekötött kiállításokat.

Egy 1858. évi plakát – „*Állatmutató verseny*” címmel – Gyárfás Domokos szervező aláírásával intézett felhívást az állattenyésztőkhöz. A nevezett esztendő májusának 1–4. napjaira hirdetett versenyt, a következő díjakat helyezte kilátásba: 3 aranykoronát a legnagyobb tejhozamú tehen után, 2 aranykoronát a legjobb kétesztendő bika után, 1 aranykoronát a legjobb kétesztendő tinó után, de a legszebb lovat, juhot és sertést is díjazták.

A XX. század elején az állatkiállításokra felhajtott állatok zömét a szarvasmarhák tették ki. Vidékünkön túlnyomó részben a régi fehér fajtájú marhát tenyésztették, s csak kisebb mértékben a nyugati tarka fajt. Minden év február végén itt kerültek bemutatásra az erdélyi, sőt az alföldi (Bártzay-uradalom) tenyész apaállatok. A legfejlettebb tenyésztés a szentdemeteri Sperker-féle tenyésztés volt, amely később a Római Katolikus Státus tulajdonába ment át. A keresztúri kiállításoknak messze földre híre ment: innen szereztek apaállatokat az orosz cári

*Tenyészállatok kiállítása, 1937 (fent)
Községi bika a gondozójával,
1937 (középen)*

*Patakfalvi Lajos két bikaborjával az
1942. évi Mátyás-napi vásáron (lent)*

– Borjas tehenekért díjat kaptak kiállítók-
ként: 1. Kovács József helybeli, 2. Ravasz
Miklós homoródszentpáli, 3. Oláh Antal
helybeli római katolikus plébános, 4.
Bartha Mózes újszékelyi, 5. Kovács Do-
mokos székelyudvarhelyi, 6. Gálfalvi Já-
nos gagy, 7. Göncz Károly szentmiklósi,
8. Orbán József siklódi gazda.

– A hároméves üszöknél az első díj Fodor
Mózes héjjasfalvi kiállítónak jutott, a 2.
díj héjjasfalvi Ferenczy Mihálynak, a 3.
díj Firtos Gergely helybeli lakosnak, a 4.
díj Fekete József szentábrahámi kiállí-
tónak.

– Kétéves üszöikért jutalmat kaptak: 1.
székelyudvarhelyi Dobai József, 2.
magyarandrásfalvi Fazakas Ferencz, 3.
nagygalambfalvi Gyerkó Péter, 4. alsó-
siménfalvi Elekes Ferencz kiállítók.

1906-ban a február 21-ei baromvá-
sárra 5130 db szarvasmarhát hajtottak fel.
Ebből 1544-et adtak el, így gyengének
minősült a vásár. „Az eladottak nagyon
magas áron keltek el. 13 kocsin, vonaton
szállították egy részüket Bécsbe, a többi
Nagyváradra. Apró marháknak nem volt
kereslet, inkább a nagyobb ökrökben
csak.” (Székelykeresztúr, 1906. febr. 24.)

A nevezett év május elején tartott juh-
és baromvásárban „felhajtvá lett 3260
szarvasmarha, 195 ló, 2000 juh. Elada-
tott 1933 szarvasmarha, 90 ló, 1095 juh.
Vonaton elszállítottatott 8 vagon szarvas-
marha, ebből 2 vagon Liptó-Demény-
falvára gazdasági ökröket szállított.”
(Székelykeresztúr, 1906. május 5.)

1907-ben az Udvarhely megyei Gaz-
dasági Egyesület által rendezett tenyész-
állat-kiállítás február hó 28-án, a kiállítást
követő vásár pedig március 1-jén zajlott.
Hét nagytenyésztő összesen 41 darab bi-
kát hajtott fel. Az első díjat, az O. M. G. E.
tiszteletdíját és 100 koronát Sperker Fe-
renc szentdemeteri lakos nyerte el **Csákó**
nevű bikájával, a második díjat, 100 ko-
ronát özvegy Somogyi Albertné héjjas-
falvi lakos **Labanc** nevű bikájának ítélte
oda a bizottság, báró Kemény József (özv.
Orosz Lajosné) székelyszenterzsébeti la-
kos **Csinos** nevű bikáját a 3. díjjal, 80 ko-
ronával tüntették ki. Bártzay Gyula tisz-
aburai lakos **Csákó** nevű bikájával a 4.
díjat, 60 koronát, Ugron Zoltán fiatfalvi
lakos **Fattyú** nevű bikájával az 5. díjat, 50
koronát vihetett haza.

A kistenyésztők összesen 57 bikát mu-
tattak be. A nyertesek: 1. újszékelyi Boros
Sámuel, 2. székelykeresztúri Kovács Ká-

roly, 3. szentábrahámi Keresztély Márton, 4. küsmödi Deák Gergely, 5. szentábrahámi Bodó János és 6. homoród-karácsonyfalvi Kovács Mihály voltak.

Borjas tehenet 20 darabot hajtottak fel. Az első díjat Pálffy Zoltán firtosmartonosi, a másodikat Bartha Mózes újszékelyi, a harmadikat Lőrinczy János székelykeresztúri, a negyediket Nagy Márton székelykeresztúri, az ötödiket Firtos Gergely székelykeresztúri, a hatodikat Fodor Sámuel székelykeresztúri, a hetediket Tamás Zsigmond tarcsafalvi, a nyolcadikat Jakab Adolf nagygalambfalvi kiállító nyerte.

Hároméves üszöt 9 darabot hajtottak fel. Díjazottak voltak: 1. fiatfalvi Nagy Lajos, 2. kiskalambfalvi Demeter Mózes, 3. székelykeresztúri Györfy Mózes, 4. nagygalambfalvi Varga Sándor állattartók. Kétéves üszöt 28 darabot hajtottak fel. Díjat nyertek kiállítókként: szentábrahámi Lőrinczy K. Péter, székelykeresztúri Lőrinczy Lajos, illetve Varró Lajos és Lőrinczy Pál fiatfalvi lakosok. A községi bikák közül az első díjat a városfalvi, a másodikat a székelykeresztúri, a harmadikat a gagy, a negyediket a rugonfalvi nyerte el.

Díjkiosztás után a bizottság és a vendégek bankettre gyűltek össze. Damokos Andor vármegyei alispán Darányi Ignác magyar királyi földművelésügyi minisztert, a miniszter küldötte pedig az alispánt köszöntötte. Felszólaltak még Ugron Zoltán, Gyárfás Endre, dr. Koós Mihály, a székely kirendeltség vezetője, Valentsik tiszti főügyész és még többen. Maga a vásár alig közepesnek minősült: eladódott 37 tenyészbika és 13 kiselejtezett bika levágásra. Vásárolt még 29 község, 3 nagy- és 1 kistenyésztő.

Az 1911. február 28-án tartott országos jellegű tenyészállat-kiállítás alkalmával felhajtottak a kistenyésztők 87 darab magyar erdélyi jellegű és 7 darab pirostarka bikát, 21 darab 3 éves, 24 darab 2 éves üszöt és 18 darab tehenet, a nagytenyésztők 38 darab magyar erdélyi jellegű bikát. A bírálatot egy 9 tagból álló bizottság végezte, a díjazásra 1600 koronát fordítottak. Érdemes ismertetni a díjazottak sorát, hiszen fény derül a tenyésztők kiletére, a kor állat-névadási szokásaira, de az is megtudható, földrajzilag mekkora területet fedtek le ezek a tenyészetek:

– I. díjat, 400 koronát nyert **Káplár** nevű

Kiállításra felvezetett bikaborjú, 1930-as évek (fent)

Dubb Móric tehene

Felek, 1939 (középen)

Tenyészállat-kiállítás, 1937 (lent)

A keresztúri lópiac, 1930-as évek

bikájával Ugron Zoltán fiatfalvi lakos, országgyűlési képviselő;

– II. díjat, 300 koronát **Bura** nevű bikájával Bártzay Gyula tiszaburai birtokos;

– III. díjat, 200 koronát **Mozsár** nevű bikájával Szőke Károly kistenyésztő, székelykeresztúri lakos;

– IV. díjat, 200 koronát **Bitang** nevű bikájával gróf Somsichs Tihamér szentdemeteri földbirtokos, országgyűlési képviselő;

– V. díjat, 100 koronát báró Kemény József székelyszenterzsébeti tenyésztete **Csalfa** nevű bikájával;

– VI. díjat, 100 koronát **Jámbor** nevű bikájával ifj. Csoma Lajos kistenyésztő, székelykeresztúri lakos;

– VII. díjat, 100 koronát **Fickó** nevű bikájával Demény József kistenyésztő, újszékelyi lakos;

– VIII. díjat, 100 koronát **Fickó** nevű bikájával Burszán Mózes kistenyésztő, fiatfalvi lakos;

– IX. díjat, 50 koronát **Fickó** nevű bikájával Kovács Károly székelykeresztúri lakos, kistenyésztő;

– X. díjat, 50 koronát **Bodor** nevű bikájával özv. Szakács Mózesné újszékelyi lakos, kistenyésztő.

A községi bikák díjazása az alábbiak szerint történt: I. díj, 60 korona: Székelykeresztúr község; II. díj, 50 korona: Medesér község; III. díjat, 40 korona: Szentábrahám község; IV. díjat, 30 korona: Alsóboldogfalva község; V. díj, 25 korona: Székelyszentmihály község; VI. díj, 25 korona: Betfalva község; VII. díj, 20 korona: Újszékely község.

A tehének, a hároméves és kétéves üszők díjazására 400 koronát, 1 ezüst és 2

bronzérmes fordítottak, az országos, az erdélyi és a székelyudvarhelyi gazdasági egyesület adományát.

A borjas tehének I. díját és az ezüstérmes Kálmán Lajos fiatfalvi lakos nyerte. A II. díjat Elekes Dénes siménfalvi lakos, a III. díjat Pitó Lajos székelykeresztúri lakos, a IV. díjat Varga Sándor nagygalambfalvi lakos, az V. díjat Bartalis Sámuel medeséri lakos, a VI. díjat Firtos Gergely székelykeresztúri lakos vehette át.

A hároméves üszők közül az I. díjat Györfy Mózes székelykeresztúri lakos üszőjére ítélte a bizottság. A II. díjat Kovács Mózes székelykeresztúri lakos, a III. díjat Fekete Pál bögözi lakos, a IV. díjat Márton Dénes kiskedei lakos vehette át.

A kétéves üszők kategóriájában az I. díjat Feleki B. Márton nagygalambfalvi lakos nyerte üszőjével, a II. díjat Vári Dénes siménfalvi lakos, a III. díjat Hegedűs Sándor szentábrahádi lakos.

Annak dacára, hogy a felhajtás jó volt, a bikavásár gyengének minősült. Eladtak összesen 68 darab bikát, ezek közül községi bikáknak vásárolt egyet-egyet Fenyéd, Moha, Homoródújfalva, Bethlenszentmiklós, Szolokma, Csekefalva, Etéd, Hosszúaszó, Székelyderzs, Székelybetlenfalva, Homoródszentpál, Nagysáros, Maroshévíz, Homoródkarácsonyfalva, Bögöz, Bágy, Felsőfálva. De itt vásárolta meg a II. díjjal kitüntetett Bártzay Gyula tenyészetéből való bikát Székelykeresztúr község alsókeresztúri közbirtokossága. A tiszaburai tenyésztő több évben is jelen volt a keresztúri kiállításokon, díjakat nyert. A Bártzay földbirtokos család kitűnt kimagasló gazdasági teljesítményével, nem véletlen tehát,

ha Keresztúrig eljutottak tenyészállataikkal, ugyanakkor ez azt is jelenti, hogy a keresztúri versenyek, kiállítások messze földön híresek voltak.

A korabeli tudósítások arról is beszámolnak, hogy ezek az események a legszigorúbb hatósági és egészségügyi ellenőrzések mellett zajlottak. Rendbontásról, apróbb bűncselekményekről alig van említés, leginkább azt hangsúlyozzák, hogy ilyesmi nem történt. Az újságban helyet kaptak a korszerű állattartásra vonatkozó szakcikkek, főleg Dornier Béla gazdasági szakíró és Szentannai Sámuel gazdasági szaktanár tollából, aki gazdasági előadásokat is tartott a témában Székelykeresztúr és a környező falvak gazdái számára.

A fentebbiekről való megemlékezés fontos, hiszen a kiállításokra vonatkozó adatokat olvasva tudjuk meg, hogy mekkora jelentőséggel bírtak ezek az események. A keresztúri kiállítások és vásárok nagy vonzerővel bírtak, minden évben az ország különböző pontjairól érkeztek a kis- és nagytenyésztők, felvontatott állataik szerepeltetése, díjazásuk elismerést, tekintélyt és szakmai elégtelt jelentett, ugyanakkor minőségi állatokat szolgáltatott a piac számára.

Múltunknak e szelete is bizonyítja, hogy itt, ezen a sokszor nehéz megélhetést biztosító tájon is lehetett boldogulni, minőséget termelni. Állattenyésztőink nem csupán anyagi megélhetést biztosítottak tevékenységükkel, hanem szolgálták ennek a sok évszázados múlttra visszatekintő foglalkozásnak a folytonosságát is.

Sándor-Zsigmond Ibolya

A felvételek a székelykeresztúri Molnár István Múzeum fotóarchívumában találhatók.

Irodalom:

1. *Székely Oklevéltár*. Új sorozat. Bukarest, 1983. I. k. 144.
2. Orbán János: *Székelykeresztúr története*. Kolozsvár, 1943.
3. *Székelykeresztúr: Gazdasági, ipari, szépirodalmi és közművelődési hetilap*. 1905–1911. évi évfolyamok.
4. Daniel Gábor főispán visszaemlékezései Udvarhely megye 1861–1898. évi eseményeire. Kézirat. A székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum tulajdonában.
5. www.tiszabura.hu

A magyar és székely történelmi zászlósról röviden

2009 tavaszán fogalmazódott meg egy székely történelmi zászlósról felállításának az ötlete, miután felmerült, hogy fontos lenne tisztázni a székely szimbólumok történetét, valamint a tudományosság igényével vizsgálni a velük kapcsolatosan felmerülő kérdéseket. A cél érdekében Hargita Megye Tanácsának támogatásával létrejött a Székely Címer-, Pecsét- és Zászlótörténeti Munkacsoport, amelyben olyan szakemberek vállaltak munkát – dr. Pál-Antal Sándor akadémikus, Zepezsaner Jenő, Szekeres Attila István és e sorok írója –, akik több éve szakmai megalapozottsággal kutatják a székely jelképeket, és arra törekednek, hogy azok eredetét hitelesen tisztázzák. Munkájuk eredményeiről Sepsiszentgyörgyön (2009 őszén) szakmai konferencia keretében számoltak be. Azóta az elhangzott előadások már nyomtatásban is megjelentek¹, 2010 márciusában pedig az összegyűjtött címerekből és pecsétékből Címer és pecsét a Székelyföldön cím alatt vándorkiállítás nyílt a csíkszeredai Megyeháza galériájában.²

Az említett szakemberek nem csupán a székelység képviselői, helyhatósági és egyházi szervezeteinek címerét és címeres pecsétjeit igyekeztek és igyekeznek felkutatni, hanem azok régi zászlait is. Olyan zászlókat elsősorban, amelyek különböző korokban a székelységnek vagy intézményeinek hadi- vagy polgári zászlai lehettek, s így rajtuk a székely szimbólumok többnyire meg is jelentek. A zászlógyűjtemény felállításához az ötletet a magyarországi Hadtörténeti Intézetben őrzött magyar történelmi zászlósról adta. Az a történelmi zászlósról, amely már negyedszázada, hogy részese a magyar katonai és állami ünnepeknek, ahol felvonultatásuk mindig felemelő látvány. A *Történelmi zászlóknak tiszteleg!* vezényszó pontosan 1985. április 4-én hangzott el először, a Magyarország felszabadításának 40. évfordulója alkalmával rendezett nagyméretű díszszemlén. E jeles esemény fényét volt hivatott emelni az akkor még csak 17 darabból álló zászlógyűjtemény, amelyben a magyar hadtörténet dicsőséges eseményeire utaló zászlók rekonstrukciói, illetve korabeli zászlók másolatai kaptak helyet. A Hadtörténeti Múzeumban őrzött történelmi zászlók száma napjainkra 23-ra nőtt, éspedig: 1. honfoglalás kori zászló, 2. Szent István király zászlaja, 3. Árpád-házi királyok Árpád-sávós zászlaja, 4. az Árpád-házi királyok kettős kereszt zászlaja, 5. az Anjouk királyi zászlaja, 6. Hunyadi János kormányzó zászlaja, 7. Mátyás király fekete seregének zászlaja, 8. Zrínyi Miklós zászlaja, 9. Bethlen Gábor fejedelem zászlaja, 10. Bocskai hajdúhadnagynak zászlaja, 11. a

Nyitra vármegyei nemesi felkelők zászlaja a török időkben, 12. Thököly Imre fejedelem zászlaja, 13. II. Rákóczi Ferenc fejedelem zászlaja, 14. Rákóczi Ferenc lovasságának zászlaja, 15. a baranyai huszárezred XVIII. századi zászlaja, 16. a jászkun huszárok zászlaja az 1770-es évekből, 17. a Pest vármegyei nemesi felkelők zászlaja a napóleoni háborúk idejéből, 18. 1848-as gyalogsági zászló, 19. 1848-as lovassági zászló, 20. a Magyar Királyi Honvédség zászlaja 1869-ből, 21. a Magyar Királyi Honvédség zászlaja 1938-ból, 22. a demokratikus honvédség zászlaja 1949-ből, 23. az 1956-os lyukas zászló.³

A székely történelmi zászlósról is igyekeztünk úgy összeállítani, hogy az a székely múltat híven képviselje. Ez a

zászlósról, amely a XV–XX. század közötti időszakot öleli fel, jelenleg 17 zászlóból áll, de a közeljövőben, a folyamatos kutatások során előkerülő újabb adatok folytán minden bizonnyal tovább fog bővülni.

A középkori székely hadizászlók elméleti rekonstrukciók. Mivel sem hiteles leírás, sem ábrázolás nem maradt fenn róluk, ezért analógiák alapján készültek el. E kor egyik zászlótípusa az ún. banniere (ebből a szóból alakult ki a magyar „bandérium” szó, amely zászlók alatt harcoló csapatot jelentett). E zászló legtöbbször álló téglalap formájú, de előfordul négyzet, sőt fekvő téglalap formájú változata is (pl. a székelyderzsi templom 1401-ben készült freskóján), felső részén szélességét kb. kétszeresen meghaladó, elkeskenyedő szalaggal (fanon). A székely ispáni zászló rekonstrukciójához is egy ilyen típusú, vörös színű (a kor klasszikus zászlószíne) zászlót használtunk fel, elhelyezve rajta Vizaknai Miklós székely ispán (1460) címeres pecsétjének rajzát, kiegészítve a bögsői templom gyámkövébe faragott ún. régi székely címer egyes szimbólumaival (a szívvel és medvefejjel).⁴ Marosvásárhely Mátyás király korabeli zászlaja, azaz a még általa adományozott vörös színű zászlójának leírását és aranyozott feliratát (IESUS NAZARENUS REX IUDEORUM) Nagy Szabó Ferenc krónikáiról örököltük ránk.⁵ A székely nemzet fecskéfarkú hadizászlójának rekonstruk-

Hans von Aachen allegóriája a goroszlói csatáról (1601. aug. 3)

Hans von Aachen allegóriája a Radu Șerban vajda és Székely Mózes közti ütközetről (Brassó, 1603. júl. 17)

ciója a csíksomlyói plébániatemplom régi szárnyasoltárán (ma a kolozsvári Szépművészeti Múzeum gyűjteményében található) látható festett címerkép alapján készült el.⁶

Az Erdélyi Fejedelemség korabeli hadizászlók rekonstrukciói (Székelyudvarhely zászlaja, két székely gyalogsági és egy lovassági zászló, Székely Mózes kornétája, Udvarhelyszék és Csíkszék zászlaja) a XVII. század elején Prágában készült zászlókódexek,⁷ valamint Hans von Aachen (Köln, 1552–1615) német festő, aki II. Rudolf császár udvarában élt, képei (Kunsthistorisches Museum, Gemäldegalerie – Bécs) alapján készültek el.⁸

A székely történelmi zászlósorban négy negyvennyolcas zászló is van. Közülük három az oklándi és városfalvi templomokban, illetve a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban őrzött eredeti zászlók mintájára készült el. Az oklándi lovassági toborzózászló 1 m hosszú és 50 cm széles. Piros-fehérvörös sávjai a festett 1848-as évszám látható. A városfalvi unitárius templom karzatán őrzött trikolor (valószínűleg nemzetőr zászló) hossza 1,60 m, szélessége 1,26 m. Sávjai 42 cm szélesek. A fehér sávra középen piros fonallal az 1848-as évszám van hímezve.⁹ A Székely Nemzeti Múzeumban őrzött, hernyóselyemből készült piros-fehérvörös zászló feltehetően a sepsiszentgyörgyi városi tanács zászlaja volt 1848–49-ben.

A zászló közepén Magyarország koronás címere helyezkedik el, fölötté balról nap, jobbról hold látható.¹⁰ A negyedik zászló régi hagyományokhoz igazodó hadi csapatzászló, fehér alapon vörösvörös lánnyelvekkel díszítve, egyik oldalán a magyar kiscímerrel, a másikon a székely címerrel. Hampel József szerint ez a zászló a Kossuth-szabadcsapat zászlója volt.¹¹

A székely történelmi zászlósor következő darabja Udvarhely vármegye zászlója 1907-ből. Az említett év júniusában a Budapestre utazott székely erdőbirtokosok küldöttsége a vármegye címere által ékesített kék-arany színű selyemzászló köré csoportosulva vonult a „földmivelésügyi minisztérium palotájába”. E zászló fényképét a *Székelyek Naptára* mentette át az utókorra.¹² A következő zászló az 1918 decemberében Kolozsváron felállított Székely Hadosztály zászlaja. A fehér zászlót egyenlő szárú háromszögekből álló piros-zöld éksor, ún. farkasfog, valamint nap és hold díszíti. E zászló is az eredeti zászlóról készült fénykép utáni rekonstrukció.¹³

A történelmi zászlósort Gyergyószentmiklós városának 1941-ben használt zászlaja zárja. Ez egy kék színű zászló, elő- és hátlapján is nagyméretű aranyszínű nappal és arany félholddal.¹⁴

Mihály János

1. Kolombán Zsuzsanna, szerk.: *Székely szimbólumok nyomában*. Székelyudvarhely, 2009.

2. Mihály János, szerk.: *Címer és pecsét a Székelyföldön. Katalógus*. Csíkszereda, 2010.

3. Décsey Sándor levéltáros (Magyar Országos Levéltár), a Hadtörténeti Múzeum Zászlógyűjteményének egykori kezelője szíves közlése.

4. Dávid László: *Udvarhelyszék középkori emlékei*. Bukarest, 1981. 33.

5. Nagy Szabó Ferenc memoriáléja. In: *Erdélyi Történelmi Adatok*. Kolozsvár, 1855. I. k. 44.

6. Mihály János: A székelyek „ősregi” címerének csíkszéki emlékei. In: *Örökségünk*, IV. évf. (2010) 1. szám. 8-9.

7. Mika Sándor: Erdélyi hadi zászlók 1601-ből. In: *Turul*, 1893.; Thaly Kálmán: A goroszlai csatában elnyert zászlókról. In: *Turul*, 1893.; Mihály János: Székelyek hadizászlók alatt. In: *Örökségünk*, II évf. (2008) 4. szám. 8-9.

8. http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Paintings_by_Hans_von_Aachen_in_the_Kunsthistorisches_Museum

9. Mihály János: Negyvennyolcas zászlók a két Homoród mentéről. In: *Örökségünk*, III. évf. (2009) 3. szám. 8-9.

10. Kiss Hédy: A Székely Nemzeti Múzeumban őrzött zászlók állapotfelmérése. In: *Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek* 6. Székelyudvarhely, 2007. 63-64. E zászlóról Szekeres Attila István küldött méretarányos rajzot és fényképet a szerzőnek. Egy Kézdivásárhelyen a 2. világháború idején előkerült, feltételezhetően nemzetőr zászlót Süli Attila ismertet (A nemzetőrség és a „Kossuth-lovagok” szervezése Háromszéken, 1848. In: *Acta Siculica* 2009. 460.).

11. Kumorovitz L. Bernát: A magyar zászló és nemzeti színeink múltja. II. rész. In: *Hadtörténeti Közlemények*, Új folyam. 3. évf. (1956) 1. sz. 95.

12. Csíktusnádi Betegh Pál: A székelyföldi erdők felszabadítása. In: *Székelyek Naptára az 1908-ik szököőévre*. Kézdivásárhely (s.a.). 72.; Mihály János: Udvarhelyszéki hatóságok pecsét- és zászlóhasználatáról. In: *Udvarhelyszéki olvasókönyv*. Székelyudvarhely, 2008. 58.

13. Az archív felvételeket dr. Pál-Antal Sándor juttatta el a szerzőnek.

14. Dr. Szél Sándor: *Városaink neve, címere és lobogója*. Bp., 1941.; Lásd még: <http://www.hmks.hu/vex/>

Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár csíkszeredai kirendeltségének kezelésében 6.

Csik-, Gyergyó- és Kászonszék¹ levéltára (I)

A szék kialakulása

A székely szék kialakulása a katonai feladatokat ellátó székelyeknek a Nagy-Küküllő és a Maros völgyében való telepítésével vette kezdetét a XII. század közepén, és a kézdi székelyek egy csoportjának az Aranyos völgyébe való átköltöztetésével ért véget 1270–72 táján. A székely székrendszer kiteljesedésének folyamatában öt szakasz különböztethető meg: elsőként Udvarhelyszék és Maroszsék jött létre, azt követően Csíkszék, majd Sepsi és Kézdi szék következtek, negyedik mozzanatként Orbai, utolsóként Aranyosszék.²

Bár a kezdeti időszakban a székely területi egységeket *földnek* (1252: „terra Siculorum de Sebus”, 1289: „Siculi super terra Oronos”), *kerületnek* (1280: „Siculi ... in Dyocesi Thelegd constituti”) vagy *vidéknek* (1349: „districtus Sebes”) nevezik³, és a *szék* kifejezés csak a XIV. század második felében jelenik meg a latin nyelvű forrásokban (1366: „Siculi nostri Sedis Sebus), az ítélszék intézménye és az ahhoz kötődő szabad bíróválasztás kiváltsága valószínűleg már korábban is a székely közösségek sajátja lehetett. Ilyen értelemben, még ha más elnevezések alatt is tűnik fel, a szék, mint egy-egy székely ítélező és tanácskozó testület hatáskörébe tartozó területet, XII–XIII. századi képződménynek tekinthetjük.

A fent említett hét székely szék közül, feltehetőleg központi fekvése okán, mivel a katonai szemlék, tanácskozások alkalmával a legkönnyebben megközelíthető volt, Udvarhelyszék vezető szerepre tett szert, így már a XV. századtól főszékként (capitalis sedes) emlegették. Noha az Anjou-korban még hét székely székről beszélhetünk, utóbb ez a szám változott, bizonyos területek ugyanis önállósodtak, társszékké alakultak (pl. a XIV–XV. század fordulóján Sepsiszékből kivált Miklósvárszék), megint mások összeolvadtak (pl. a XVI. század vége felé Sepsi, Kézdi és Orbai szék összeolvadtak Háromszékké).

Hasonló átrendeződések Csíkszék esetében is történtek. 1390-ben előbb a kászoniak érték el Luxemburgi Zsigmondnál, hogy önálló székké alakulhassanak, melynek élére maguk állítsa-

nak bírót és hadnagyot.⁴ Csíkszék tiltakozása dacára 1462-ben I. Mátyás is megerősítette a kászoniak ezen kiváltságát, a fejedelemség idején azonban Kászonszék újból együtt emlegetik Csíkkal. Annak ellenére, hogy a saját kapitány és bíró választására, illetve saját bíróság tartására vonatkozó kiváltságaikat előbb Báthory István (1571), majd Báthory Gábor (1613) és Bethlen Gábor (1626) is megerősítették, a kászoniak a fejedelemség idején egyazon kapitányok és királybírók alá tartoztak Csíkszékkel.

Valamikor a XIV–XV. század fordulóján Csíkszék északi része, Gyergyó vidéke is az önállósodás útját választotta, ez utóbbi eset azonban nem köthető királyi kiváltságlevélhez, legalábbis ilyen jellegű oklevél nem maradt fenn. 1462-ből és 1466-ból is vannak arra utaló okleveles adatok, hogy Gyergyószék egyenrangú egységként szerepel a többi székely székkal⁵, azonban egy évszázad múltával, 1569-ben már újból közös széklet alkot Csíkkal és Kászonnal, ugyanazon királybíró, csíkszentkirályi András Péter vezetése alatt.⁶ A XVII. században – Kászonszékhez hasonlóan – Gyergyószék is igyekezett fenntartani szokásjogon alapuló önállóságát, azt a jogot, hogy előjáróit megválaszthassa, saját törvényszéklet tartson fenn, illetve az itt hozott ítéleteket közvetlenül a „fejedelem székihez” fellebbezze. Azonban 1680-ban országgyűlési határozat intézkedett arról, hogy a „gyergyói atyafiak ... ennek utána az csíki derék gyűlésekre compareáljanak, az adót vélek együtt adminisztrálják, ... sőt egyéb, az haza közönseges javára nézendő dolgokban is csíki atyánkfiaival egyetértsenek”.⁷

A fejedelemség korában a hármas tagolású szék hivatalos neve *Csik-, Gyergyó- és Kászonszék* volt, de a XVIII. század elejétől egyre gyakrabban tűnik fel a „Két Csik, Gyergyó és Kászonszék” megnevezés. A Két Csik kifejezés arra utal, hogy Al- és Felcsík időközben társszékké fejlődtek, saját tiszttal és külön bírósággal rendelkeztek, ilyenformán a XVII. század végétől Csíkszék már nem három, hanem négy társszék alkotta.⁸

Széki intézmények, tisztségviselők

A vajdaság idején a székely szék igazgatásának legjelentősebb intézménye a **székgyűlés** (congregatio sedis) volt, amely katonai, igazságszolgáltatási, jogszabályalkotási, rendfenntartási és általában mindennemű közigazgatási feladatot ellátott. Katonai hatóságként a szék nyilvántartotta a szolgáltra alkalmas férfiakat, fegyverzetük állapotát, gondoskodott a mozgósításról, a széki hadnagy szemlét tartott a haderő felett, lustrát készített a megjelenekről, számon tartva a távolmaradókat is. A szék igazságszolgáltató feladatát ebben az időszakban a hadnagy és a székbíró közösen gyakorolta az esküdtekkal és a szék előkelőivel. A székgyűlés tárgyal és ítéletet hozott minden magán- és közjogi ügyben, polgári és büntetőperben. Az itt hozott ítéletet a székelyudvarhelyi főtörvényszékre⁹, onnan a székely ispánhoz, majd a királyhoz lehetett fellebbezni.

Az 1562. évi segesvári országgyűlés határozatai értelmében a székgyűlés igazságszolgáltató feladatait a törvénytudó személyekből újonnan létrehozott **székbíróság** vette át, amely köteles volt tizenöt naponként összeülni, és igazságot szolgáltatni a peres ügyekben. E fórum ítélezett örökösödési ügyekben, határ- és birtokjogi kérdésekben, rágalmazás, gyilkosság, paráznság, rablás ügyében, de más bűntényekben is. A székbíróságok, illetve az utóbb kétlépcsősé (alszékek, derékszék) átszervezett széki igazságszolgáltatás fellebbviteli fóruma a Fejedelmi Tábla volt, majd a Habsburg-korban a Királyi Tábla.

Az 1562 utáni széki igazgatás legfőbb szerve a **közgyűlés** (congregatio generalis) volt, amely tulajdonképpen továbbvitte a korábbi székgyűlések hatáskörének nagy részét (katonai szemlék tartása, adóügyek, jogszabályalkotás, követválasztás, tisztújítás, nagyobb horderejű perek). Nevezték „marchalis congregationnak” vagy „girás gyűlésnek” is, mivel a meg nem jelenés¹⁰ egy márka (4 forint) büntetést (girát) vont maga után. Jelentős változás a Habsburg-kori széki közgyűlés esetében, hogy ez fokozatosan nemesi intézménnyé válik, kiszorulnak a lófők és a gya-

*Csik-, Gyergyó- és Kászonszék
1793. évi címeres pecsétjének
viaszlenyomata
(F 251, Székelykeresztúri Múzeum
pecsétgyűjteménye, 335.)*

logok, így lassan megszűnik a három székely rend gyűlése lenni. Az 1760-as évektől további csorbákat is szenved a széki önkormányzat: a Folytonos Táblák felállításával a közgyűlés elveszíti igazságszolgáltatási hatáskörét, azon székek esetében pedig, amelyekben határőrezredek létesülnek, az armalisták, a lófők és a gyalogok most határőrökké szervezve kikerülnek a széki közgyűlés hatásköréből, így az elveszíti joghatóságát a lakosság több mint fele felett, ilyenformán a közgyűlés a provincia- listák testületévé szűkül.¹¹ Az 1790 utáni széki közgyűlések legfontosabb feladata a Főkormányzók rendeleteinek megtárgyalása és kihirdetése, a guberniumi feliratok elfogadása, országgyűlési követválasztás, a követek beszámolóinak meghallgatása, törvényhatósági tisztújítások, illetve a helyi jogszabályalkotás volt.

A vajdaság kori széki tisztikar első számú képviselője a **hadnagy** (maior exercitus, capitaneus sedis) volt. A széki katonai vezetőjeként az ő hatáskörébe tartoztak a hadfelkeléssel kapcsolatos teendők, de ezen kívül ő elnökölt a székgyűléseken, ítélkezett a székbíróval és az esküdtekkel közösen tartott törvényszéken, gondoskodott az ítéletek végrehajtásáról, továbbá feladata volt a központi hatalomtól érkezett utasítások gyakorlatba ültetése is. Az 1562. évi székely lázadás nyomán hozott segesvári országgyűlési határozatoktól kezdve e feladatokat a fejedelem által kinevezett, és így a székben a központi hatalmat megtestesítő **főkapitány** (generalis capitaneus) látta el. Mivel a szatmári békét (1711) követően megszűnt a

székelyek általános hadkötelezettsége, fokozatosan elsorvadt a kapitányi tiszttség is, a szék egyedüli főtisztje pedig a főkirálybíró maradt.

A vajdaság kori szék másik fontos tisztségviselője a **székbíró** (iudex sedis) volt. Fő feladata a hadnaggal és a **bíró- társakkal** közösen gyakorolt igazságszolgáltatás, illetve az ítélet-végrehajtás volt. Az ún. bíróársak eredetileg a székely nemzetségi szervezet neveit és ágait képviselték a szék vezetésében, illetve a széki igazságszolgáltatásban, a

*„KÉT CSÍK ÉS KÁSZON
ALSZÉKI PECSÉT”
(F 251, Székelykeresztúri Múzeum
pecsétgyűjteménye, 333.)*

XV. század végétől azonban helyüket átvették a választott **esküdtek**. A széki tisztikarban a XV. században feltűnő **királybíró** (iudex regius) a vajdaság idején még a székely ispán embereként a királyi hatalmat képviselte, felügyeleti szerepet töltött be: ellenőrizte a széki törvénykezést, a székely ispán utasításainak betartását és ítéleteinek végrehajtását¹². A fejedelemség idején azonban szerepe felértékelődött, hiszen az 1562. évi segesvári végzések nyomán megkapta a korábbi székbíró hatáskörét is.¹³ Feladatait az **alkirálybírók** (vice-iudex regius) segítségével látta el, akik állandóan a székben tartózkodtak, és intézték az ügyeket a főtiszt távollétében is. Az alkirálybírók alapfeladata a viceszéken való bíraskodás, az ítéletek végrehajtása, a bírságok beszedése, a közrend fenntartása volt.

A széki **nótáriusi** (jegyzői) tisztség felállítását az 1562. évi segesvári országgyűlés rendelte el azzal a szándékkal, hogy ezáltal meggyorsuljon a peres ügyek intézése. Az ő feladata volt a széki intézmények írásbeli teendőinek bonyolítása, a jegyzőkönyvek (protocollumok) vezetése és gondos meg-

őrzése, a végzések és ítéletek leírása, és azokról másolatok kiállítása.

A fejedelemség kori széki tisztikar tagja volt továbbá a **számvevő** (exactor), akinek feladata a portai adó behajtása volt, illetve a **dullók**, az alkirálybírók mellé beosztott, a végrehajtást segítő személyek.

A Habsburg-korban a széki tisztikar jelentősen kibővült, új tisztségviselők jelennek meg, mint a vicenszó, közvándló (procurator fiscalis), királyi adótárnok (regius perceptor), tisztiorvos (phisicus), sebész (chirurgus), mérnök (geometra), felügyelő biztos (inspector commissarius), dullóbiztos (dullo commissarius), az adórovó biztos (rectificator commissarius), levéltárnok (archivarius), írnok (protocollista), börtönőr, bakó és hajdúk. A közigazgatás hatékonyabbá tétele érdekében először a Habsburg kormányzat rendszeresíti a tisztségviselők pénzben megállapított fizetését, 1743-ban.¹⁴

Ugyancsak a Habsburg közigazgatás idején, a XVIII. század közepén jelentkezik az igény arra, hogy a széki igazgatás és ügyintézés állandó székhelyet kapjon. A következő évtizedekben épülnek fel Székelyföld-szerte az ún. székházak. Csíkban erre a célra viszonylag későn, 1828–1841 között épül meg a Pretóriumként¹⁵ is emlegetett épület Csíksomlyón, amely 1879-ig adott helyet a széki, majd (1876 után) a vármegyei hivataloknak.

A széki levéltár

Az állandó székhely, illetve ezzel együtt egy, az irattár megőrzésére szolgáló épület hiányában a széki levéltár iratanyaga az évszázadok során számtalan alkalommal sérült, rongálódott, fogyatkozott. Ehhez járult továbbá az a gyakorlat, hogy a már elintéztett ügyek iratai a (fő)tisztek személyes irattárába kerültek, különböző családi levéltárak anyagába keveredtek, így az egykori Csík-, Gyergyó- és Kászonszék iratanyaga igencsak hiányosan maradt ránk, és korántsem tükrözi a szék intézményeinek, illetve tisztségviselőinek tevékenységét.¹⁶

A Román Állami Levéltár csíkszeredai fiókjára 1965-ben, mindenféle nyilvántartás nélkül, ömlesztve vette át a széki levéltár iratait Csík Rajon Néptanácsától.¹⁷ A levéltár munkatársai az 57 folyóméternyi anyagot öt fondba rendezték:

1. Csíkszék (1563–1876)

A szék háza (Pretorium)

Fotó: Bicsok Zoltán

2. Felcsíkszék (1656–1849)
3. Alsíkszék (1624–1849)
4. Gyergyószék (1607–1851)
5. Kászonszék (1651–1846)

Csíkszék iratai (1563–1876)

Az egykori széki levéltár megmaradt anyagának zöme, több mint 46 folyóméter irat alkotja a csíkszeredai levéltár egyik legértékesebb fondját. Évkörét tekintve is a legnagyobb állomány az említett öt közül, bár a XVI. századból mindössze egy irat, egy 1563-ból származó egyezséglevél maradt fenn. A fond hét szerkezeti egységből épül fel:

a. Egyedi oklevelek, iratok (1563–1849). A kronologikusan rendezett, darabonként leltározott iratok az élet különböző területeire vonatkoznak, különféle irattípusokat képviselnek. Találunk közöttük egyezségleveleket, adásvételi és haszonbérleti szerződéseket, tanúvallomásokat, végrendeleteket és osztályleveleket, peres ügyek iratait, határjárás iratokat, fejedelmi parancsleveleket, főkormányzói és császári rendeleteket, személyösszeírásokat, magánleveleket és hivatali levelezést is. Az 1811 utáni iratok leltára most készül, így ez a fondrész korlátozottan kutatható.

b. A főkirálybíró iratai (1813–1876). Az igen hiányos iratcsoportban leginkább felsőbb hatóságoktól a királybíróhoz érkezett leiratokat találunk. Az 1813–1816, 1843–1846, 1862–1863 közötti időszakokból, illetve 1866-ból és 1876-ból származó iratok iktatószám szerint vannak rendezve, így azonosításukhoz a segédletként szolgáló iktatókönyveket kell tanulmányozni.

c. A tisztség iratai (1843–1876). Ezen fondrészt kifejezetten adminisztratív jellegű, úgyszintén iktatószám szerint rendezett iratok alkotják az

1843–1844, 1846–1847, 1861–1876 közötti időszakokból, amelyek a tisztség hiányosan megmaradt iktatókönyvei és mutatói (1843–1876) alapján kereshetők ki.

d. A Folytonos Tábla iratai (1775–1790). Itt található a Folytonos Tábla két regisztere, egy betűsoros mutató (1775–1780) és egy beadványi jegyzőkönyv (1781–1784), amelyek segédletként használhatóak az iktatószám szerint (1775–1783-ból és 1790-ből származó) iratokhoz.

e. Törvényszéki jegyzőkönyvek (1607–1860). A gazdag peres iratanyag legértékesebb részét a Csíkszék ítélőszéke előtt 1631–1738 között lefolytatott tárgyalások 22 kötetet kitevő jegyzőkönyvei, valamint a Folytonos Tábla 1765–1785 közötti jegyzőkönyvei teszik ki. Itt található továbbá egy 1751–1783 közötti császári-királyi és főkormányzói rendeleteket, felsőbb utasításokat tartalmazó gyűjtemény, valamint Csíkszék közgyűlésének 1842–1848 közötti jegyzőkönyvei.

f. A Képviselőtestület iratai (1869–1876). Az iratcsoportot Csíkszék képviselőtestületének határozati jegyzőkönyvei alkotják a jelzett időszakból.

g. Csíkszék pénztárának iratai (1870–1873). Tulajdonképpen öt, a behajtott jövedelmekről és a szék kiadásairól vezetett nyilvántartó könyv alkotja (betűsoros mutatóval ellátott beadványi jegyzőkönyvek, bevételi és kiadási napló, ügyviteli és ellenőrzési könyv).

F 27, Csíkszék iratai (évkör: 1563–1876, mennyiség: 46,35 i. fm., leltárszámok: 11, 39, 140, 186, 838, 839, 921, 922, magyar, latin, német nyelvű iratok).

1. A székek bíraskodási, közigazgatási, katonai autonómiával rendelkező területi egységek voltak a középkori és újkori Magyarországon, általában olyan idegen eredetű népcsoportok (szászok, székelyek, kunok, jászok) esetében, amelyek jogállása eltért a vármegyék lakosságától. A széknek a vármegyei szervezettől való különállását a szabad bíróválasztás kiváltsága, valamint a katonáskodás sajátos szabályozása biztosította. Maga a szék (lat. sedes) elnevezés a „bírószéki fórum” jelentésű bírói székre (ítélőszék-re), illetve arra a területre utalt, amelyre az illető bíró jogköre kiterjedt. – *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Főszerk.: Kristó Gyula. Budapest, 1994. 623.

2. Pál-Antal Sándor: *Székely önkormányzat-történet*. Marosvásárhely, 2002. 49.

3. Uo.

4. Imreh István – Pataki József: *Kászonszéki krónika*. Budapest–Bukarest, 1992. 11.

5. *Székely Oklevéltár V (1296–1603)*. Szerk.: Szabó Károly. Kolozsvár, 1896. 19.; *Székely Oklevéltár I (1211–1519)*. Kolozsvár, 1872. 203.

6. Pál-Antal Sándor: i. m. 56.

7. *Erdélyi Országgyűlési Emlékek XVII. (1679–1682)*. Szerk.: Szilágyi Sándor. Budapest, 1894. 99-100.

8. Pál-Antal Sándor: i. m. 80.

9. A székelyudvarhelyi főtörvényszék mint fellebbviteli fórum az 1505–1562 közötti időszakban működött.

10. Tulajdonképpen nem is a gyűlésről való távolmaradást, hanem az ott sorra kerülő hűségeskü letételének elmulasztását vagy a katonai szemlén (mustra) való meg nem jelenést büntették ilyenkor.

11. Pál-Antal Sándor: i. m. 150.

12. Uo. 66.

13. A székbiro ekkor, 1562 után tűnik el a széki tisztikarból.

14. Pál-Antal Sándor: i. m. 146.

15. <http://www.szereda.ro/hu/muemlekek.php?f=pretorium#iras>

16. Boar, Liviu: *Îndrumător în Arhivele Statului – județul Harghita (Îndrumătoarele arhivistice 23)*. București, 1988. 19.

17. Albert Dávid: *Állami Levéltár Hargita megyei fiókjá, Csíkszereda*. In: Aetas, 1993/3. 201.

Botár István: Kövek, falak, templomok

Néhány évtizede Hargita megyében csak a székelykeresztúri múzeumban zajlott rendszeres régészeti kutatómunka. Az utóbbi időben a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum és a Csíki Székely Múzeum munkaközösségei is tehetséges, szakképzett fiatal régészekkel gyarapodtak. Csíki viszonylatban a fiatal szakemberek közül Botár István nevét kell kiemelnünk, aki közvetlen munkatársaival „forradalmasította” Csík középkori történelmének kutatását.

Csíkban a régészeti kutatás nemrég még gyerekcipőben járt, kevés volt a feltárt középkori objektum, ősi templomainknak egyáltalán nem ismertük alaprajzát, sőt a középkori várak is – a csíkrákosi Pogányvárat leszámítva – kutatatlanok voltak. A Csíki-medence középkorának kutatási helyzetét jellemzi, hogy a szomszédos székely székek hasonló kutatásait több évtizedes késéssel követve, csak 1999-ben végezte Daniela Marcu régész az első szakszerű templomását Csíkmenaságon.

A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemről hazaérkezve, a kezdeti lendület és lelkesedés után fiatal régészünknek rá kellett döbennie, hogy Csíkban nem csupán hagyománya nincs a középkori régészethet, de hiányzik a szükséges infrastruktúra, az anyagi források, és sokszor közömbösséggel találkozott ott, ahonnan segítséget remélt. Ilyen előzmények után világossá vált, hogy egyetlen ember vagy néhány lelkes régész képességeit messze meghaladják a kihívások, és hosszú évek munkájával is csak részeredmények mutathatóak fel.

Évtizedünk kezdetén az erdélyi magyar műemlékvédelmet támogató magyarországi pályázatok segítségével Csíkban is lehetővé vált néhány műemléktemplom felújítása. Szerencsés helyzetnek mondható, hogy ma már a műemlékvédelmi és régészeti törvénykezés előírja a felújítást megelőző feltárásokat, illetve a munkálatok szakmai felügyeletét. Ez tette lehetővé a felújításra szoruló középkori objektumok kutatását, a 2002–2007 között végzett falkutatást és régészeti ásatást a csíkszenttamási Csonkatoronynál, a szentkirályi, somlyói, menasági, Mindszenti és szentdomokosi plébániatemplomoknál. A vizsgált objektumok ásatási jelentéseit szerkesztette kötetbe Botár István 2009-ben. A közlésre került hét tanulmány az előző években „tudományos” változatban már megjelent a Csíki Székely Múzeum évkönyveiben vagy

más hazai és külföldi tanulmánykötetekben. Mivel ezek a tanulmányok sokszor nehezen hozzáférhetőek az átlagolvasó számára, illetve a szerző célja az volt, hogy a helyi közösségek megismerjék múltjukat, kulturális örökségüket, ezért jelen kötetével a tudományos részeredmények olvasmányos formában történő, de tudományos igényű népszerűsítésére tett kísérletet. A gazdag képanyag ugyancsak vonzóvá, érdekelkeltővé teszi a kötetet.

Köztudott, hogy az egykori Csíkszék területén az írásbeliség nagyon későn honosodott meg, így a térség középkori történetének megismerésében fontos szerep hárul a régészetre. A középkori templommal rendelkező legtöbb csíki falu első okleveles említése a XIV. századi pápai tizedjegyzékekben található, míg a következőre, eddigi ismereteink szerint, több mint két évszázaddal később, az 1567-es összeírásokban került sor. A néhány éve beinduló régészeti kutatások során a középkori csíki templomokra és falvakra vonatkozó ismereteink sokat bővültek, számos, eddig a helytörténetben elfogadott nézet dőlt meg, tisztázódott. A kutatások során sok, nem csupán Csík, de sokszor a Székelyföld viszonylatában is ismeretlen építészeti és művészettörténeti emlék, tárgy került elő: egy Árpád-kori román stílusú szentségtartó fülke egy csíkszenttamási lakóház pincefalába beépítve, XIV. századi gótikus ablakkeret Csíkszentkirályon, Csík legkorábbi, XI–XII. századi templomának maradványai és egy S-végű, Árpád-kori hajkarika temetkezési mellékletként Csobotfalváról, egy román kori ablak és egy XIV. századi Szent László-legenda részlete Mindszinten stb., hogy csak az izgalmasabbakat említsük. Remélhetőleg nem egyedi jelenségekről van szó, hanem számos hasonló emlék lappang az átépített és kibővített középkori templomok vakolatai alatt. A leletek alapján azonban ennél fontosabb következtetések fogalmazódtak meg. Régészetileg sikerült bizonyítani, hogy a Csíki-medence korábban népesedett be, mint azt eddigi történelmészeink gondolták. A korai lakosság valószínűleg nem a székelyekhez köthető, hanem korai határvédők, honfoglalók utódai, a feudális viszonyok kötöttségei elől a Hargita gerincén húzó keleti gyepükön túlra menekülők alkották. A vármegyei hatóságok hatásköre ha nem is terjedt ki a Csíki-medencére, az már bizonyosnak tűnik, hogy a XII. században Csík területe már egyházilag megszervezett vidék volt.

Botár István – magyarországi szakemberek bevonásával – az elsők között alkalmazta Csíkban a dendrológiai kutatást. A mai fákból és a történeti szerkezetekből származó mintákból olyan helyi kronológia összeállítására törekednek, amelynek segítségével a művelődéstörténeti, építészeti keltezesekhez használható időrendi támpontot nyújthatnak. Dendrokronológiai eljárással számos, korábban középkori eredetűnek vélt templomtoronyról bizonyosodott be, hogy jóval későbbi, többnyire a XVIII. században épültek. A középkori csíki plébániatemplomok mellett nem álltak kötornyok, a középkori harangok valószínűleg fa haranglábakon vagy fatornyokban voltak elhelyezve. A faszervezetek korát vizsgálva, a szerző még egy izgalmas jelenségre hívja fel figyelmünket. Nevezetesen arról van szó, hogy a középkori faszervezetek többnyire tölgyfából készültek, míg a XVIII. századtól Csík tölgybehozatalra szorult, és a templomok tetőszerkezete kimondottan fenyőfából készült. Az utóbbi századok fenyő-dominanciáját szerzőnk a többnyomásos földművelés bevezetése által megkövetelt fokozott erdőirtással, az ebben az időben fenyőkorát élő madarasi vasgyártás egyre növekvő szénigényével, a XVII. században csúcsosodó ún. kisjégkorszakkal magyarázza. Az éghajlat lehülése következtében a lombhullató fákat az igénytelenebb fenyők váltották fel.

Összességében egy igényes, módszeriben és következtetéseiben az újdonság erejével ható tanulmánykötettel gazdagított Csíkszék helytörténete.

Forró Albert

Botár István: *Kövek, falak, templomok. Régészeti kutatások Csík középkori templomai-ban 2002–2007 között.* Csíkszereda, 2009.

Akikre Oroszhegyen büszkék lehetünk Tamási György olvasókanonok

Oroszhegyen aug. 15-én, Nagyboldogasszony ünnepén a falu két jeles emberének állítunk méltó emléket: Jánosy József (1801–1885) 48-as honvédőrnagynak és Tamási György (1709–1782) olvasókanonoknak. Köszönetet érdemel, hogy az emlékművek felállításának költségeit felvállalta a helyi önkormányzat és közbirtokosság. Az *Örökségünk* előző számában Jánosy élettörténetét mutattuk be. Most Tamási György kanonok munkásságával foglalkozunk.

A Tamás család eredete

Az első adatunk a családról az 1567-es esztendőből való, amikor az öt évnél régebbi jobbágyok között szerepel Tamás Márton és Tamás Péter.¹ Két év múlva, 1569-ben a Szentlélek és Bogárfalva között folytatott határrendezési perben az 58 családfő között említik Tamás Györgyöt (1546–1604?).² Egy 1602. június 28-án kelt oklevélben Oroszhegy diafalvi részében lakó néhai agilis Tamássy Jánosról tesznek említést, felsorolva szomszédait: Lukács Lőrinc, Gergely, Péter lóföket és Imecs Mátyás szabad székelyt.³ Később a család egyik tagját, Tamás Györgyöt 1655. július 6-án II. Rákóczi György lóföcsíti.⁴ Az 1674-es, 1679-es és 1693-as katonai összeírásokban folyamatosan szerepelnek a család tagjai, majd a Habsburg berendezkedést követően az adóösszeírásokban említik meg Tamás Györgyöt.⁵ A család tagjai napjainkban is nagy számban élnek Oroszhegyen és Székelyvárságon. A faluban ez a család adta a legtöbb egyházi személyt (6 pap).

Tanulmányai, szolgálati helyei

Oroszhegyen született 1709 májusában. Édesapja, Tamás György valószínűleg az 1717-1718-as szárazság és az azt követő éhínség és pestisjárvány áldozata lett, ugyanis az 1722-es összeírásokban már nem szerepel a családfők sorában.⁶ Elemi iskoláit helyben, Vágási János iskolamester irányítása alatt végezte,⁷ majd a székelyudvarhelyi Római Katolikus Gimnáziumban tanult tovább (1722–1727).⁸ Tanulmányait Kolozsváron folytatta a jezsuita gimnáziumban és akadémián 1728 és 1732 között,⁹ majd 1733–1736-ban Nagyszombaton megszerezte a doktori címet.

Pappá szentelését követően 1747-ben már Torján plébános és háromszéki esperes 1758 augusztusáig Kézdi- és Orbaiszékben.¹⁰ 1758. augusztus 28-án megbízatást kap Erdély püspökétől, báró Sztojka Zsigmond Antaltól a gyulafehérvári székesegyház plébánosi teendőinek el-

végzésére. Ugyanebben az évben kanonoki kinevezésre is méltatják. 1764. dec. 3-án olvasókanonoki rangot kap. Báró Bajtay Antal erdélyi püspök kinevezi a gyulafehérvári Papnevelde és Hittudományi Főiskola igazgatójává.¹¹ Öregségére és köszvényes betegségére hivatkozva, 1779-ben lemond a székesegyház plébánosi tevékenységéről.¹² Hosszas betegkedés után 1782. január 2-án éjjel 2 órakor (73 évesen) szentségekkel megerősítve megtért Istenhez.¹³ Hitvallását Manzador Piusz gyulafehérvári püspöknek már korábban megvallotta: „*Ifjúságomtól kezdve Istennek szenteltem életemet*”.¹⁴ Papsága alatt összesen nyolc püspököt szolgált.¹⁵

Közéleti tevékenysége, adományok

Kurtapatak, 1747. május 8. Kihallgatási jegyzőkönyv az esztelneki orgonáról. A csomortániaiak a másik két településsel, Esztelnek és Kurtapatak községekkel közösen viselik az egyház fenntartásának költségeit. A csomortániaiak azonban csak használói az esztelneki templomnak, de annak fenntartásához nem akarnak hozzájárulni. Így történt az orgona beszerzésével is. A kurtapatakiak komoly összeget ajánlottak a közös cél érdekében, de most nekik is szükségük lenne bizonyos segítségre, amit a csomortániaiak megtagadtak. A kihallgatási jegyzőkönyvet Tibád Mihály kézdiszentléleki plébános és Albert Mihály szentléleki iskolamester vették fel. Tamási György főesperes vette át, majd továbbította a püspöki hatósághoz.¹⁶

Altörja, 1751. május 1. Tamási György háromszéki esperes jelentése báró Sztojka Zsigmond Antal püspöknek. A kézdimartonfalvi református cigány, Incze György és Molnár Zsuzsanna római katolikus személy házasságát felbontották, mely házasság valamikor református szertartás során jött létre.¹⁷

Csiksomlyó, 1753. Megjelenik a Szent Ferenc által alapított Világi Rend kézikönyve magyar nyelven. Tartalmazza a Harmadik Rend rövid történetét, búcsúit, szabályait, imádságait. Csiksomlyói kiadása „Tisztelendő Pater Tamási György Theologus Doctornak, Szent Miklós Püspök Patrociniuma alatt vitézkedő Al-Torjai Catholica Ecclesia buzgó Megyéspásztorának, Nemes Kézdi, és Orbai Székek Érdemes Fő ESPERESÉNEK Istenes költségével kinyomtatott”. Vaknyomasos díszítésű bőrkötése a somlyói kolostor könyvkötő műhelyében készült 1753 körül.¹⁸

Székelyszenttamás, 1765. április 11. Szenttamás közösségének kérelme a vikáriushoz 1764. október 25-én. Panaszuk, hogy Lengyelfalva lakossága filiaként tartozzék harmadrésszel segíteni a Szenttamási plébániaház és gazdaság építését és tatarozását. Megjegyzik, hogy Lengyelfalva rendelkezik templommal és kántorházzal, de plébániai lakással nem. Megkérlik a kanonok urat, hogy szólítsa fel a filia híveit a harmadrész beszolgáltatására, vagy tiltsa el a papjukat a szentmise tartásától Lengyelfalván, hogy ne kelljen „...mi nekünk ingyen más falunak Plébánost tartanunk...”. Szeredai Antal nagyprépost a püspök nevében válaszol a levélre, melyben tudatja a lengyelfalviakkal, hogy a „kepe-béli jövedelmeket esztendőnként a Szent Tamási plebanusnak a Constituciók szerént maga Házához Szent Tamásra helljben bé hordani s szállítani” kötelesek.¹⁹

Gyulafehérvár, 1765. május 30. Tamási György kanonok kérése püspökéhez, báró Bajtay Antal Józsefhez. Tolmácsolja a maga és az oroszhegyi hívek kérését templomépítés ügyében. Az oroszhegyi templom a Nagyboldogasszony tiszteletére épült, a falu központi részén található, romos állapotban van. Szükségeltetik kijavítása és megnagyobbitása.²⁰

Székelylengyelfalva, 1765. június 25. A lengyelfalviak levele a vikáriusnak. A szenttamásiak a kántortanítót püspöki engedéllyel saját falujukba költöztették. A lengyelfalvi születésű „mester”, Pál István „nyomoréksága, tudatlansága” miatt alkalmatlan. Kéri, hogy a remetei mester, Major Márton fiát, Mártont (oroszhegyi születésű), aki a „kántori, mint szükséges egyéb tudományokban” jártas, erősítse meg hivatalában.²¹

Gyulafehérvár, 1765. november 21. Az oroszhegyi római katolikus templom újjáépítésének jóváhagyása. Mária Teré-

Tamási György
Sánta Csaba
szóvatai szobrászművész alkotása

zia június 18-ai rendelete értelmében az oroszhegyi hívek kérelme a császárnőhöz Tamási György kanonok közbenjárása révén meghallgatásra talált, így engedélyt kaptak a régi templom megnagyobbítására. A templom építése kegyes adományokból, illetve a hívek hozzájárulásával történik. A rendelet november 21-én Hadik András erdélyi katonai főparancsnok és királyi biztos által megerősítettett.²²

Oroszhegy, 1766. május 6. Tamási György pénzbeli hozzájárulása és a hívek önkéntes munkájának köszönhetően megkezdik az 1670-ben épült templom lebontását és egy új építést.²³ A régi „kis helyen” feküdt a falu központjában, előtte fatorony állt, benne két megszentelt haranggal.²⁴ A templom építése négy évet vett igénybe, de már 1768-ban „a Templomot ... meg fedték”.²⁵ A püspöki vizitációkon megjegyzik, hogy falai szilárd anyagból készültek (kő és tégl), oszlopai nem voltak. Erős fedélzete zsindelellyel volt befödve. Hosszúsága 13, szélessége pedig 5 öl. Magas tornyában három megszentelt harang volt. A templomot 1783-ban Batthyány Ignác püspök szentelte fel Mária mennybemenetele tiszteletére.²⁶

Oroszhegy, 1772. A templom tornyába, a régebbi két harang mellé a kanonok Budán öntetett egy négy mázsás harangot, mely a nagyharang szerepét töltötte be. A középső kétmázsás volt, a kicsi, amelyet 1709-ben öntettek, 50 kg-os.²⁷

Hilib, 1773. március 10. Ozsváth János helybéli nemes ember kérelme Tamási György „lector” kanonokhoz. Szegénységben él, nem tudja az egyházat támogatni úgy, ahogyan szeretné. Jobbágya, Tódor Mihály családja „...még a jószág arendajat sem adgyak meg, nem hogi a templomot szegéltene”. Javasolja, hogy a „jószágot”, amiben laknak, adják át a kántornak, mert az „többet szolgál egy forintnál”.²⁸

Felvinc, 1773. május 12. Kihallgatási jegyzőkönyv. A „méltóságos vikárius Úrnak” küldött jegyzőkönyvbe 40 tanúvallomást jegyeznek a „templombéli ruhák”, „portékák” eltűnésével kapcsolatosan. A helyi katolikus kántor testvérét gyanítják, aki ideiglenesen nála lakott. A kántortanítót, Hamar Simont a tanúk vallomásaikban így jellemzik: „a gyermekeket jól tanította, illetlenül nem beszélt”, nem „gonosz életű ember”, „semmi rossz cselekedetét nem láttam”, nem „trágár beszédű ember”, nem „rossz erkölcsű ember”. A plébánossal való viszonyát a következőképpen jellemzik: a pap úgy bánt vele, mint „egy Disznó Pásztorral”. A testvére „aljas szeméj”, aki a templom terítőit, kendőit megpróbálta eladni a helyieknek „fél fertálj égett borért”. A kántor katonasággal kerestette, de nem találták meg.²⁹

Nagyszében, 1775. december 23. Beszámoló Mehnicz Antal és Gergely testvérektől a nekik „interesre” (használatra, kamatoztatásra) kiadott pénzekről. A náluk lévő pénzüsszeget „marhával kereskedés” által kamatoztatják. Kérik a kanonokot, hogy a „fejérvári Sokadalmig” várjon az összeg visszafizetetésével, de ha azonnal kellene, az „Inspector Úrnál Búza áraba” lévő pénzből kifizetik. A megígért ezüst gyertyatartókat Bécsből fogják meghozatni.³⁰

Oroszhegy, 1777. Újraépítik a plébániát Tamási György kanonok támogatásával. Méretei: hosszúsága 8, szélessége pedig 5 öl. Két szobája, egy konyhája és egy földalatti pincéje van. A plébániának van csürje, gabonása és két kertje is.³¹

Székelyudvarhely, 1778. július 16. Tamási György kanonok 400 német forintnyi hagyatékáról rendelkezés. 200 forintot hagyott a székelyudvarhelyi gimnáziumnak, azzal a feltétellel, hogy kamataiból az ott tanuló „atyafiai” gyermekeinek bentlakási költségeit fedezzék. Százat „testalt az udvarhelyi tömlöczben detensioban lévő személyekre”, továbbá százat az oroszhegyi plébánosnak, hogy „interesse esztendőnként az Oroszhegyi Parochus által, az Oroszhegyi szegényeknek és ügye fogyottaknak ki osztogassék.”³²

Gyulafehérvár, 1779. december 30. Tamási György kanonok levele gróf Kollonich László püspökhöz. Betegségére hivatkozva kéri a püspököt más helyettes kinevezésére: „Nagyméltóságú Tekintetes és Főtisztelendő Pártfogó Püspök Uram. Nekem legbecsesebb előjáróm. Elgennyesedett lábaim és előrehaladott korom miatt nem egészen tudom személyesen a rámbízott lelkeket szolgálni, plébánosi teendőimet elvégezni. Itt, a Gyulafehérvári parókián 1758. augusztus 28-án Báró Sztolyka Antal Zsigmond Erdélyi Püspöke adta át a plébánosi feladatokat. Folyó év végéig legalázatosabban jelzem, hogy méltóztassék Öméltósága kérésemet elfogadni, és más alkalmasabb személynek átadni.”³³

Gyulafehérvár, 1782. január 5. Végrendeletének pontosítása. Vagyona nagyobb részét szétosztotta az egyházmegye intézményei, illetve kegyelt személyei között. Az oroszhegyi templom és parókia számára adományozott 1000 forintot. A székelyszentmási templomnak százat. Az oroszhegyi szegény gyermekek taníttatására 100 forintot és a gyulafehérvári papnevelőnek 400 forintot. Neki köszönhető a ma is létező plébániai könyvtár köteteinek nagyobb része, amelyek közül a legértékesebb a Káldi György által 1626-ban lefordított Biblia.³⁴

Mihály Tibor

1. Székely oklevéltár. Székely népesség-összeírások. 1654–1680. Új sorozat. VII. k. Kolozsvár, 2004. 50.
2. Székely oklevéltár. Udvarhelyszéki törvénykezési jegyzőkönyvek. 1569–1591. Új sorozat. I. k. Buk., 1983. 16.
3. Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei I. Báthory Zsigmond királyi könyvei 1582–1602. (Erdélyi történelmi adatok VII. 3.) Kolozsvár, 2005. 522.
4. Magyar Országos Levéltár. Királyi Könyvek. 1560–1689. XXIX. 620.
5. Pál-Antal Sándor: Székelyszékek a 18. században. Udvarhelyszék 1700–1722 között. II. Marosvásárhely, 2009. 45.
6. Magyar Országos Levéltár. Udvarhelyszék, 1722-es összeírás, raktári szám 12. sorszám 7.
7. Mihály Tibor: Az oroszhegyi Ambrus nemzetség (Székelyföldi családtörténet 1627–2009). Székelyudvarhely, 2009. 97.
8. Mihály Tibor: Havasalaja iskolái. Oroszhegy és Varság iskolatörténete. Székelyudvarhely, 2000. 127, 147.
9. Ferenczi Sándor: A gyulafehérvári (erdélyi) főegyházmegye történeti papi névtára. Bp.–Kolozsvár, 2009. 426.
10. Sávai János: A székelyföldi katolikus plébániák levéltára. I. k. Szeged, 1997. 254, 268.
11. Gyulafehérvári Érseki Levéltár (GYÉL). Püspöki iratok. 1764. LIII, LIV. 20. d. 265.
12. Uo. 1779–1780. CXXIII–CXXIV. 53. d. 395.
13. Uo. 1782. CXLIV. 66. d. 4.
14. Uo. 1773. XCV–XCVI. 34. d. 34.
15. Erdély püspökei: Báró Sorger Gergely 1729–1739, báró Klobusiczky Ferenc 1741–1748, báró Sztójka Zsigmond Antal 1749–1759, gróf Batthyány József 1759–1760, báró Bajtay Antal 1760–1772, Manzador Piusz 1772–1774, gróf Kollonich László 1775–1780, gróf Batthyány Ignác 1780–1798.
16. Sávai János: A székelyföldi katolikus plébániák levéltára. I. k. Szeged, 1997. 252–254.
17. GYÉL. Püspöki iratok. 1750–1751. XXVI. 9. d. 39.
18. Csíki Székely Múzeum Könyvtára, Csík-szereda. Ltsz. 1254.
19. GYÉL. Püspöki iratok. 1765. LVIII., LIX., LX. 22. d. 202–353.
20. Uo. 1765. LV., LVI., LVII. 21. d. 135.
21. Uo. 1765. LVIII., LIX., LX. 22. d. 202–353.
22. Uo. 296.
23. GYÉL. Canonica Visitatio. 1824. 33. d. kötés nélkül. 6.
24. Uo. 1721. I. d., I. k. 216.
25. Oroszhegyi plébánia levéltára. Az oroszhegyi római katolikus egyház számadáskönyve. 1788–1863. 1.
26. GYÉL. Székelyudvarhely Kerületének Gyűjtőlevéltára (SzKGY). Plébániai iratok, Oroszhegy. Püspöki leirat. 1851.
27. Uo. 1824. 33. d., k. n. 7.
28. GYÉL. Káptalani levéltár. 1770–1776. 5. d. 8601.
29. Uo. 8612.
30. Uo. 8679.
31. GYÉL. SzKGY. 1851.
32. GYÉL. SzKGY. 1851.
33. GYÉL. Püspöki iratok. 1779–1780. CXXIII, CXXIV. 53. d. 398.
34. Batthyányeum Könyvtár, Gyulafehérvár. XXII. doboz. 68.

Kendertermelés a Nyikó mentén

Emlékeink fölött lassan eljár az idő. Idővel eltűnnek az ősi házformák, szokásaink, kézművességünk, ősi viseletünk. Sajnáljuk, panaszkodunk is a pusztulás miatt, mert úgy gondoljuk, hogy ezzel együtt pusztul népünk ősi ereje. Közben arra is gondolunk, hogy a civilizáció haladása az életet könnyebbé teszi. Szeretnénk, ha ősi szépségében állna meg népünk élete, de mégis kívánjuk emelkedését. Ez a felismerés arra is kötelez, hogy a múlt jelenkorig élő emlékeit megmentsük. Néprajzosok, régészek írásainak olvasása folytán törhet elő az érzés, hogy a parasztság hatalmas megtartó erő volt. Mi lesz most, hogy eltűnik lassan a parasztember, helyette pedig falun élő szakemberek lesznek? Világszerte így van ez, és nálunk is így lesz. Ezzel viszont elvész az a megtartó erő, amit képviselt. Tudom, hogy ezzel a sajátos paraszttromantikával nem vezethetem tévútra magam. Ott vannak művelt tudósaink, költőink, művészeink, akikben tudatos a nemzethez való tartozás.

Szépséges múlt tekint ránk néprajzi tárgyainkról. Én, az egyszerű falusi pedagógus, mit tehetek érte? Csak megpróbálom leírni azt, amit éltem, de gyermekeim, unokáim már a kifejezéseket sem ismerik.

A Fehér-Nyikó völgyében az első falu Farkaslaka, ott fekszik a Nyikó „fejében”. A Nyikó nyolc kis székely falun áthaladva ömlik a Nagy-Küküllőbe. A Nyikó mente legalsó faluja Rugonfalva, itt születtem, itt töltöttem gyermekkoromat és serdülő éveimet, de hivatásom és a családalapítás utáni életem Farkaslakához kötött egy életre. Így nem csupán hallomásból ismerem a falvak gazdasági életét, hanem a falvak gazdasági életét, hanem részese is voltam a termelésnek.

E falvak vallásában, szokásaiban, tájnyelvében van különbség, de mindenik falu lakossága a paraszti életformát élte a földrajzi és gazdasági adottságoktól függően. A vidék termelésében szinte olyan fontossággal bírt a kender termelése, mint a búzáé. A búza adta a kenyeret, a kender a ru-

házat, az ágynemű, az asztalnemű nagy részét. Azt tartották, hogy „sok az éhes száj, de sok a csóró test”.

A parasztság az elmúlt századokban szinte változatlanul élte a földművelő és kézműves munkán alapuló, viszonylag zárt életét. A kender adta a gyapjún kívül a népi textíliák alapanyagát. Az anyag előállítás módja egy gazdasági egységen belül egyforma volt, és mindenki által ismert. A kender a feldolgozás után kielégítette a parasztcsalád és a gazdaság textilszükségletének nagy részét. Hagyományos módon való megmunkálása nagyon munkaigényes, a Nyikó mentén mégis intenzíven foglalkoztak vele. Erdély magyarok által lakott nyugati és északi területein inkább a len maradt a rostnövény. A kommunizmus éveiben nálunk is termeltek lent, mert a termelőszövetkezetek tervében ez is szerepelt. Gondolom, inkább azért, mert Székelykeresztúron egy nagy lengyár működött. Gyergyóban is volt lenfeldolgozó vállalat. Viszont a kis parasztgazdaságokban régi idők óta kendert termeltek és dolgoztak fel a mi vidékünkön.

A kender őshazája Közép-Ázsia. Európába a népvándorlással jutott el. A magyarság valószínűleg már azelőtt ismerte, fonaláért és olajos magváért termesztette. A magyar parasztságnak évszázadokon át ez volt a legjelentősebb háziipari növénye. Értékét erősíti és őrzi a sok népszokás, amelyek közül egy pár ma is él falvainkban.

Rugonfalva

A kendert rendszerint „haszonföldeken”, a település közelében termesztették. Még a hármashatár idején is kimaradt a forgó rendszerből, a kertek alján, a lapályon jelölték ki a vetésterületeit. Határneveink is utalnak rá, Farkaslakán a Kendereskert, Rugonfalván a Kenderföld. Rugonfalván a Nyikó medencéje kiszélesedik, a lapály igazi kenderföldnek való hely.

A leggazdagabb szerkezetű talajt ősszel megganézták és felszántották. Már januárban kezdték gyűjteni a finom bükkfahamut, azt rászórták. A trágyázás inkább baromfitrágyával történt. A kendermag vetését kézzel végezték, rendszerint kétszer annyi mennyiséget vetettek, mint búzából, tehát az egyvékás földre két véka kendermag kellett. A vetés a keresztjáró héten, májusban történt. A búza bokrosodik, de a kendermagból csak egy szál nő, így minél sűrűbb, annál vékonyabb, finomabb lesz a szála. A magvakat nyakba akasztott zsákból kézzel szórták ki, majd gereblyével, kapával dolgozták a finom, porhanyó földbe. Néha szalmát terítettek a vetett területre, hogy a magvakat a madarak ne hordják el. Kikelés után a szalmát eltávolították.

A növekedést különféle hiedelmekkel vélték segíteni. A magot szóró és a földet gereblyező délceg, egyenes tartással dolgozott, hogy ilyen legyen a kender is. A hiedelmeket, a mágikus eljárásokat még a nálamnál öregebbek is csak hallomásból ismerik. A vetéshez a magot a hiedelem szerint húshagyó kedden kell előkészíteni. Így húshagyókor magasra ugráltak, táncoltak, hosszú tésztát főztek a levesbe, kenderpozdorját tettek a kerékvágásba, hogy hosszúra nőjön a kender. A vetést tilalmak is szabályozták: a néphit szerint legalkalmasabb nap a vetésre a péntek. Legjobb, ha olyankor sem nap, sem hold nem volt az égen. Szótlanul, új agyagfazékból kell vetni. Azt jószólták, hogyha február végén hosszú jégesapok vannak, akkor hosszú lesz a kender. A katolikus falvakban vízkeresztkor, amikor van a házszentelés, a szent keresztet elkísérik még ma is a szomszédba (Farkaslakán), ott víg farsangi napokat és boldog újévet kívánnak. Régi szokás volt, hogy a keresztet kísérő vidimuszok karjára a család leánya kis köteg

kenderfonalat tűzött fel. Ha ezt elmulasztotta, akkor a csüfölnélő gyermek-sereg a következő verset mondta el:

*Rossz fonó, rossz fonó,
Későn kelő, hamuban heverő,
Tyúkszaros taligán vigyenek férjhez.*

Nyilván minden leány igyekezett szépen font kis köteg fonalat tűzni a legényecske karjára. Ilyenkor a következő vers volt a felelet:

*Jó fonó, jó fonó,
Jókor fölkelő, puliszka keverő,
Aranyos hintón vigyenek férjhez.*

A nálamnál idősebb asszonyok szerint ezzel a fonállal varrták meg az egyházi ruhákat, amikor még nem volt ennyi a varrófonal, mint ma.

Ha ezt elmulasztják, akkor a család kendere nem nő meg, ez kár, de szégyen is. Ilyenkor aztán hordták rá a ganélevet vízzel vegyítve, hogy gazdagabb legyen a talaja, ami rendszerint segítette is a kender növekedését.

A kender a jó földben szép magasra megnőtt, és érés idején kellemes, sárga színt kapott. Azt tartották, hogy Szent Anna napján (júl. 26.) megáll a növése, attól kezdve csak sárgul, érik. A virágos, érett kender porzik, vagyis a virágpor érintésre elszáll belőle, s ekkor már ki lehet *nyőni*. A kender kétlaki növény, de a sűrű *virágos kender* között a *magkender* nem tud kifejlődni, ez csak a széleken marad meg, ahol magvakat érlel. A magkendert nem nyőtték ki a virágos kenderrel együtt. Az érett virágos kenderet markonként kihuzigálták, a tövét pedig hozzáütögették a talajhoz vagy a lábbelijükhöz, hogy hulljon le a rög a gyökeréről, aztán markonként kékvékbe vagy *fejekbe* rakták. Rugonfalván a fűzfákról levágott vékony vesszőkkel, *poronyokkal* kötötték össze a fejeket. Farkaslakán az aljkenderből sodortak kötelet, abból, ami a földre leromlott, egyébire használhatatlannak bizonyult. Öt fejet neveztek egy *lábnak*, öt láb adott egy *kalangyát*. A frissen nyőtt kender kalangyába összeállogatták, *összebúgatták*. Nagyon féltették az esőtől, mert az esővert kender megfeketedik. Meleg, napos időben pár nap alatt megszáradt, akkor a földhöz, de inkább mosópadhoz veregették. Farkaslakán kézzel is dörzsölték, hogy a virág és a levél hulljon le róla, ez volt a *lomolás*.

A kenderföld szélén a gyérből, vastagabb szálú magkender egyelőre maradt, de a közte levő virágos kenderrel összeveregették, ha a szél a beporzást idejében nem végezte el.

A megszáradt, lelomolt kender szekérre rakták, hogy áztatni vigyék. A Nyikó vize a múlt század elején még egészen tiszta volt, Farkaslakán ivásra is használták. A falu törvénye szerint a kender csak az utolsó vízhasználati helyen alul, a falu alsó végén áztathatták egy-egy göbőbe. Egy-egy nemzetség kis kenderáztató tavat is készített, s ezt használták a nemzetség tagjai. A lábakat a fejüknél és a tövüknél összekötötték, majd berakták a vízfelekre szorosan egymás mellé és fölé. Farkaslakán cövekeket vertek az áztatott kender két oldalára, a közét deszkával leborították, homokkal, kövekkel lenyomtatották. Rugonfalván hosszú rudat nyújtottak át az ázó kender fölött, majd égerfából, fűzfából készült kampós cövekekkel leszorították. Az áztatásra használt helyen, a víz partján volt fa, a vízben homok, a férfiak könnyűszerrel vágta cövekeket, a homokot lapáttal ráhányták a kenderre, ezzel védekeztek az esetleges árvíz ellen.

Száraz nyarakon, amikor kevés volt a folyóban a víz, a község vezetősége tiltotta az áztatást, mert a halak a kender kiázott mérgeanyagától „megbolondultak” és elpusztultak.

Egy hét után próbát vettek az ázó kenderből, kihúztak egy szálát, megvizsgálták, hogy mennyire bomlik a rost a szárról. Ha könnyen bomlott, akkor ki lehetett *vetni*. Hideg nyarakon két hét is kellett. Megtörtént, hogy nagy zápor után a

kiázott Nyikó felszakította, elsodorta a kenderet. Ez a kár felért egy jégveréssel. Láttam gyermekkoromban, hogy a férfiak hosszú, kampós rudakkal mentették a szennyes árból a felszakított kenderfejeket. Ilyenkor a falusi ember a szalmakalap karimáját lehajtja csurgósra, posztóujjast vesz magára, és küzdve az árral, esőben is menti, ami menthető.

A farkaslakiak azt tartják, hogy ha a kender Nagyboldogasszony napján (augusztus 15.) a vízben ázik, akinek abból ruhát szőnek, az beteg lesz. Tehát a hideg idő beállta előtt a kender fonáson kívüli munkáját el kell végezni.

A kendervetéshez kivonult az egész család, a férfiak is segítettek. Ha sok volt a kender, akkor jöttek a rokonok is. A kiázott kender megszabadították a nyomatéktól, lebontották róla a kötélkeket, szétszedték a lábakat. Minden fejet külön belepaskoltak a vízbe, kezükkel is összesúrolták a folyó tiszta részén, amíg az iszaptól és egyéb szennyből megtisztulva, szép fehérre mosódott. Kirakták a parti gyepra, s ha lefolyt a vize, szekérrel hazaszállították.

Nem volt könnyű a kender kivetése, különösen hideg időben, de jó melegben, langyos vízben nem volt kellemetlen. A gyermekeseknek a vízben, a berekben való hancúrozás, utána a zöld gyepeken a vidám uzsonna nagy élményt jelentett.

A kenderföld szélén maradt magvas kender csak a megérés után nyőtték. Ugyanúgy szárították, mint a virágos kenderet. Száradás után lepedő, pokróc fölött deszkához csapkodták, így verték ki a magját. Utána rostál-

ták, kikaréjolták vagy kifújtatták. A rosta egy szitaszerű eszköz, amely háncsból vagy bőrből készült. Farkaslakán a bőrrostát használták, Rugonfalván a kéregrostát. A fújtatásnál először meggyőződtek, hogy honnan fúj a szél, majd a rostából lepedőre csorgatták a kendermagot. A szél a könnyebb pelyvát elsodorta, a nehezebb mag lehullott egy rakásba.

Visszagondolva még érzem a nyövés alkalmával érezhető fűszeres, semmihez nem hasonlítható, kábító illatot. Édesanyám, hogy védjen a nap hevétől, a kender között alagutakat nyött, s ezek között bujkálva, a homokszerű földön csodás játszóteret teremtve telt el a nap, amíg a felnőttek végezték a munkájukat. Az ázott kender fanyar illata pedig nem csupán a berket, hanem az egész falut belengte a tilolás idején.

A kenderföldeken a szántás-vetés a férfiak gondja volt, majd segítettek az áztatásnál, kivetésnél, de a kender többi munkája a fehérmépek dolga.

A kimosott kenderfejeket hazaszállították és kitergették a kerítések, csűrök mellé, sőt a tiszta udvaron, a gyepen ki is *kecskéltek*, azaz fejenként sátorosan felállították. Harmatszálta előtt, éjjelre vagy az eső elől mindig beszédtek. Ha megszáradt a kender, akkor szép, napos időben megkezdték a *tilolását*, a kender törést. A száraz, napról beszédett kenderfejet egyfogú törőn, tilolón ütögették, verték. A tiloló nyelvvel levágták a tövét, ami a tiloló nyitott, vályúszerű alján kihullt. Ezt Farkaslakán *tilószakadéknak*, Rugonfalván *törőszakadéknak* nevezték, semmire sem használható. Ha a kenderfej egy részét megszabadították a merev vázától, ami *pozdorja* formájában kihullt belőle, akkor azt a részt kézfejre tekerték, majd a másik felét is kinagyolták. Ha nem volt napfényes idő, a kender megereszkedett, nem lehetett tilolni.

A nagyolás után következett a tisztítás. Farkaslakán *vonagolóval* végzik, ez a bennmaradt *pozdorját* is kiveri. A vonagoló nyílása szoros, levele éles, ebben a kender szaporábban húzzák, rángatják. Rugonfalván *aprólót* használnak, melynek éles és szoros

két levele van. A tilolás elvégzése után a fejeket ötösével összecsavarják.

A magkender fás része vastagabb és merevebb. Erről áztatás után lehúzzák a rostot. A fás részt, a *pozdorját* darabokra vágják, félretették, ez volt a *szusztera*. Lámpa vagy tűz gyújtásakor felhasználták. A szuszterát a tűz lángjához tartották, a fellobbanó lánggal gyújtották meg a lámpa belét vagy a gyertyát. Lehetett fordítva, ha égett a petróleumlámpa, ennek a lángjánál lobbantották fel a szuszterát, majd azal gyújtották meg az előre elkészített tűzgyújtót a kályhában. A kevés és drága gyufát helyettesítették vele.

Napos időben elővették a kitalolt kendert, hogy elkezdjék a rostsálak széthasogatását, finomabbá tételét. Rugonfalván nagy állványon állottak a *héhelek*, amelyek erős deszkába ágyazott nagy vasfogak. Farkaslakán kisebbek voltak a méretek, itt *léhelnek* nevezték. Ebbe ütögették, huzigálva fésülték a kender rostjait, ez a kenderfésülés. A finom rostok hosszantian hasadtak, a héhelben pedig benne maradt a *csüppü*. A kenderfej hegyéből lett a hegycsüppü vagy csepü, a tövéből a töccsepü, amely jobb minőségű, mint az előbbi. Kisebb fakorongba ágyazott, deszkába erősített apróbb szegrózsában folytatták a héhelést, fésülgetést, itt bent maradt a *pác*, amely puhább, finomabb. A szálkendert fejbe csavarták, öt ilyen kenderfej tövét kötésbe csomózták, öt kötetést egymásra raktak, majd egy fejjel összekötötték. Ez egy kalangya fonnivaló kender. A durvább csepüt még *gerebennel* huzigálták, ez volt a szösz. A csepüt kéregrostában guzsalyra való hengeres alakra sodorták.

A kender megmunkálásának további része a téli hónapokra esett, amikor a parasztgazdaságokban szünetelt a mezei munka. Fontos volt a fonók társadalmi szerepe, hiszen a legények és leányok találkozóhelyei, a közös játék, mesélés, éneklés, szórakozás helyszínei voltak.

A kender készen állt tehát a fonásra. Egy fejet kivettek az előkészített kenderből, rákötötték a guzsalyra és kezdődhetett a fonás.

Jakab Rozália

Az illusztrációkként használt faragványok Jakab Zsigmond munkái.

Falucsúfolók

1. Kicsi likba Sándorfalva,
Sárba csúszó Agyagfalva,
Szaporátlan Décsfalva,
Pompás Nagyalambfalva,
Korsos Kisgalambfalva,
Pótolékos Timafalva,
Rugonfalvi pipások,
Udvarhelyi restások,
Keresztúri szitások,
Csekefalvi rákászok,
Szentábrahámi szilvások,
Andrásfalvi cigányok,
A gagyiak gusások.
2. Kajla kucsma Lengyelfalva,
Cifra bunda Malomfalva,
Bogárfalva bogározik,
Szurokszedő Szentlélek,
Alig élnek szegények,
Szappanfőző Szentmihály,
Szegény utas, itt ne hálj.
3. Dombon ülő Pálfalva,
Sárba esett Váralja,
Kevély népű Tarcsafalva,
Rongyos, nemes Csehétfalva,
Tordátfalva reatartsa.
Zuvathajtó Martonos,
Medesér is azonos.
4. Ülke, Tibód, Szenttamás,
Kergessétek el egymást.

5. Az etédi tökmagosok,
Küsmödi moslékosok,
Sónyaló Sófalva,
Vackorszedő Énlaka,
Csiporgyártó Korond.
(Elmondta Simó András 31 éves. 1958. VII. 4.)
6. Bogárfalva bogározik,
Szentlélekkel találkozik,
Farkaslaka csodálkozik.
7. Ülke, Tibód, Szenttamás,
Cseréptányér, fakalán.
(Tanultam édesanyámtól, szül. Katona
Mártától gyermekkoromban. 1958. VII. 7.)
8. Korondon az atyhaiakat így csúfolják:
Gyere nálunk Magdolnára,
Feltaszítlak a meggyfára.

Július 22-én van Magdolna névnapja, és az azt követő vasárnapon van Atyhában a búcsú, és ezért hívják Magdolnára [a vendéget]. Sok meggy terem Atyhában.
9. A korondiak az atyhaiakat azzal is csúfolják, hogy hiába Atyhában, Korondon a haszon. Ez valószínűleg onnan származik, hogy Atyhának nincsen hetipiaca,

Gagy
P. Buzogány Árpád felvétele

sem országos vására, így Korondra járnak be, ahol minden szombaton jó hetivásár van, és van öt országos vására.

10. Béta, Dobó, Vágás,
Ott terem az áldás.
(Szilágyi Ferenc 46 éves bögözi lakos a korondi edénygyárnál dolgozott, így többször hallottam ezt tőle. Lejegyeztem 1958. VII. 8-án.)
11. Sófalviak dögösök.
12. Énlakiak vackorosok.
13. Pálfalviak borítósok.
14. Etédiek tökmagosok.
15. Farkaslakiak szenesek.
16. Korondiak csiprosok.
17. Ülke, Tibód, Szenttamás
Hárman vetek egy bikát.
Úgy megüttem a farát,
Neked hányt a szarát.
(Elmondta özv. Molnos Lajosné szül. Hegedűs Juliánna 51 éves. 1958. XI. 21.)
18. Oroszhegy oroszodik,
Diafala csodálkozik,
Rugonfalva rugaszodik,
Farkaslaka, Szentlélek,
Ott laknak a szegények.
Dombon ülő Pálfalva,
Sárba esett Váralja,
Korondiak csiprosok,
Sófalviak sónyalók,
Parajdiak pénzcshalók.
(Elmondta özv. Lőrincz Albertné szül. Simó Rebeka 66 éves. 1958. XI. 21.)
19. Akorondiakat így csúfolják:
A nagy harang azt mondja:
„Korondon nincs búza”.
A kicsi harang azt mondja:
„Ád az Isten fazékért”.
(Elmondta Molnos P. Fábrián 60 éves.)

Gyűjtötte István Lajos

Mária-tisztelet Erdélyben

A székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum 2010 pünkösdjén megnyitott *Mária-tisztelet Erdélyben* című kiállításával egy olyan emlékanyag bemutatására és népszerűsítésére vállalkozott, amely az erdélyi Mária-tisztelet azon képi emlékeit próbálja bemutatni, amelyek templomokban, közgyűjteményekben maradtak fenn napjainkig. A kiállítás elsősorban Mária-szobrok és Mária-képek felsorakoztatására összpontosít, figyelmen kívül hagyva a hasonlóan fontos, a falképeken, a nyomtatványokon, kisgrafikákon, textilmunkákon stb. megjelenő Mária-ábrázolásokat. A bemutatásra szánt emlékanyag csak az „önálló Mária-képek” csoportját ismerteti. Eltekint a Mária életéből vett jelenetek (Mária születése, Mária tanítása, Mária eljegyzése, Angyali Üdvözlés, Mária találkozása Erzsébettel, Jézus születése, Szent család, Keresztre feszítés, Levétel a keresztről, Sírbatétel, Szentlélek eljövetele, Mária halála, Mária mennybevétele, Mária megdicsőülése) számbavételétől, mivel az erre vonatkozó emlékanyag egy külön kiállítás tárgyát képezhetné. A gyűjtemény a kiállítás idejére kölcsönként műtárgyakból és az említett keretek között tárgyalt Mária-ábrázolásokat bemutató táblákból áll. A felsorakoztatott emlékanyag többsége római katolikus, kevesebb hányada – a berendezés terén – evangélikus templomokból származik. A kiállítás rendezői jelen keretek között nem törekedtek a görög katolikus és a görögkeleti templomokban fellelhető Mária-ábrázolások bemutatására.

A Mária-ábrázolásokat bemutató táblák időrendi sorrendben lettek elhelyezve a kiállításon. A legelső táblákon bemutatásra kerültek mindazok a középkori Mária-szobrok, amelyek a kutatás eddigi állása szerint ebből a korszakból valók. Ezek mindegyike a gótikára és a kora reneszánszra jellemző álló Máriát jeleníti meg a gyermek Jézussal. Két életnagyságú, erőteljesen tartású, gondosan kifaragott redőzetű, festett és fémszínezett, valószínűleg a XIV. század közepéről származó alkotás (Nagyszeben, Tordatúr) kivételével, többségük a XV. század második (Csíkmenaság, Csíkszenttamás), illet-

ve a XVI. század első felében (Csíkszentmárton, Csíkszögöd, Erdőszentgyörgy, Kiskórod, Nagydisznód, Somogyom, Székelyszállás, Szászbogács, Székelyzsombor) készülhetett. Részletesebb elemzés egyedül a csíksomlyói kegyszobor tábláján olvasható, a tárgyról készült faragott és festett másolatok bemutatásával. A XVIII. századtól kezdődően számos metszet, festett és faragott kép jeleníti meg ezt a típusú Napba öltözött asszonyt, de többségüknél csak az előkép hatása azonosítható, részleteikben különböznek egymástól.

A középkoriakat a XVII-XVIII. századi Mária-ábrázolásokat bemutató táblák követik. Ezekben külön-külön kerültek bemutatásra a korra jellemző típusok erdélyi változatai, az erdélyi eredetű kegyképek, kegyszobrok, valamint a nem erdélyi kultushelyekhez köthető kegyszobrok, illetve kegyképek Erdélyben fellelhető másolatai.

A kiállításon a Napba öltözött asszony, a Köpenyes Mária, a Szeplőtelen Szűz, a Győztes Immaculata, a Fájdalmas Anya és a Magyarok Nagyasszonya típusú ábrázolásokat mutatták be. Jelen ismertetés keretében nincs lehetőség kitérni ezek teljes jellemzésére, csupán néhány olyan példa kiragadására, amely érdekes vagy eddig ismeretlen adalékkal szolgálhat.

A Győztes Immaculata típusú ábrázolásnak több XVIII. századi változata ismert Erdélyből (Gyulafehérvár, Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Kézdivásárhely, Csíksomlyó, Farkaslaka). A kézdivásárhelyi kantai ferences kolostorban őrzik e típus egyik legszebb példányát, e szobor kisebb változatát pedig a csíksomlyói ferences kolostor kápolnájában. A kantai ferencesek rendi számadásából ismert, hogy az 1756-ban készült Mária-szobrot a Szent Ferenc szoborral együtt szokás volt az úrnapi körmenetben Kézdivásárhely piacán körbehordozni.

Az erdélyi, székelyföldi XVII. századi festészetben gyakori téma a magyar szentekkel, királyszentekkel körülvett Patrona Hungariae típusú Mária-ábrázolás. A legkorábbi ábrázolások a csíksomlyói Salvator kápolna 1679-ben festett karzatmellvédjén, a csíkszentimrei templom ugyanekkor készült főoltárának központi fa táblaképen, valamint az 1685-ben készült

kézdiszentléleki főoltárnak és az ezekkel egykorú csíkszentgyörgyi főoltárnak az oromzatán fedezhető fel.

Erdélyi eredetű kegyszobornak, kegyképnek jelen ismeretek szerint három ábrázolás tekinthető: az 1500 körül készült csíksomlyói Boldogságos Szűz Mária szobra, az 1681-ben készült kolozsvári Könnyező Szűz képe és a XVII. században vagy a XVIII. század elején készült csicsókeresztúri Isten-szülő Dicsőítése típusú ikon.

A kolozsvári Könnyező Szűz képét bemutató tábla eddig ismeretlen másolatokat is felsorakoztat, mint például a csíkszenttamási, almakeréki, kerelőszentpáli, székelyszentkirályi és a régeni ábrázolások, összességükben mintegy megháromszorozva az eddig ismert másolatok számát. Egyedülálló erdélyi ábrázolásnak tekinthető az a parajdi, 1749-ből származó, egykori oltároromzati kép, amelyen Nepomuki Szent János a kolozsvári Könnyező Szűz oltalmába ajánlja magát. A párosítás összeköti a korábbi és erőteljesebb Mária-kultuszt az újabb keletű, 1729-ben történt szentté avatásával nyilvánosan is engedélyezett Nepomuki Szent János tisztelettel.

A nem erdélyi kultushelyekhez köthető kegyszobrok, illetve kegyképek (Havas Boldogasszony, Lorettói Mária, Freisingi Immaculata, Máriazelli Szűzanya, Lehajtott fejű Mária, Segítő Mária, Máriapócsi Könnyező Mária, Jótanács Anyja, Brünni kegykép, Várados Mária, Máriaradnai Skapuláris Boldogasszony, Máriavölgyi Pálos kegykép) erdélyi másolatait bemutató táblák részletes ismertetésére sincs lehetőség, csak néhány kevésbé ismert ábrázolás rövid ismertetésére szorítkozunk.

Besztercén található egy olyan festmény, amely a bajorországi Altötting városában őrzött kegyszoborról készült, ez fogadalmi ruhák nélkül, eredeti alakjában, a szobrot befogadó fulke részleteinek bemutatásával ábrázolja a nagy tiszteletnek örvendő Mária-szobrot.

Éteden egy olyan oltárképet őriznek, amely a kölni St. Maria vom Frieden, napjainkra már elpusztult, Béke Királynője titulussal is illetett kegy-szobor másolatának tekinthető, amely minden bizonnyal a kölni kegyszobrot népszerűsítő, nagy számban készített, XVII. vagy XVIII. századi metszetek alapján készült olajfestmény.

A máriazelli kegyszobor többféle megközelítésű kutatása ismert, viszont erdélyi előfordulásai kevésbé feltártak. Jelenleg a berecki római katolikus templomban, a csíksomlyói ferences rendházban, az erzsébetvárosi örmény katolikus templomban, a gyulafehérvári Püspöki Palotában, a mikházi ferences templomban (két kópia), a nagy-szebeni Szent Kereszt kápolnában, a szamosújvári örmény katolikus templomban (két változat), valamint a kolozsvári Történeti Múzeum és a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum (a Tamási Áron Gimnázium hajdani kápolnájából került ide) gyűjteményeiben őriznek másolatokat. Az egyik mikházi példány érdekessége, hogy a kis Jézust áldásra emelt kézzel ábrázolták. Kerelőszentpálról egy fogadalmi kép ismert, amely 1737-ben készült. Öltöztetett formában ábrázolt, kőszobor változat a dévai ferences templom külső homlokzatán látható.

Típusa alapján egyedülállónak tekinthető az erdélyi, de még a Kárpát-medencei emlékanyagban is a székelyudvarhelyi ferences templom Szent Péter és Szent Pál tiszteletére emelt főoltára központi fülkéjében látható, az erdélyi barokk faszobrászat legjobb műalkotásai közül való Mária-szobor, amely a XVIII. század közepén készült. A kis Jézus nélkül ábrázolt Mária jobb kezében a tisztaság szimbólumaként lilium volt, míg lába alatt a „tévtanokat író és görcsösen védő” eretnek tűnik föl.

A Mária-tisztelet erdélyi ábrázolásait bemutató kiállítás a XIX-XX. századi változatokat bemutató táblával zárul. Az itt bemutatott típusok többnyire az említett korszak Mária-jelenéseihez köthetők. Nem képviselnek különösebb művészettörténeti értéket, mivel ezek tömegáruként, nagy mennyiségben, szerényebb kivitelezésben forgalmazott képek és szobrok, de elengedhetetlen kellékei napjaink Mária-tiszteletének. A XIX-XX. század fordulójától kezdve a Lourdes-i Boldogasszony, illetve a Jézus Szíve ábrázolásai annyira népszerűvé váltak, hogy Erdély szintén minden templomában helyet kaptak, egyes esetekben (pl. Mikháza) kiszorítva a templom központi elhelyezésében levő, művészettörténeti szempontból jelentősebb alkotást. A Lourdes-i Boldogasszony szobraival ellentétben a későbbi Mária-jelenésekhez kapcsolódó ábrázolások, mint a Fatimai Szűzanya,

Rosa Mystica Erdély templomaiban korántsem annyira elterjedtek. Nagyobb előfordulásuk magántulajdonban figyelhető meg. A szentsarok vagy a házi oltár központi elemeként a magánáhitat, a templomon kívül szerveződő imaalkalmak sokszor elmaradhatatlan kellékeként pedig a közösségi imádkozás elmélyülését segítik.

A kiállítás tanulságaként elmondható, hogy Erdélyben is fellelhető nagyon sok, Európára jellemző Mária-ábrázolás típus és kegykép. Legtöbbjük általánosan elterjedt, de néhányuk a Kárpát-medencében ritkaságszámba menő változatnak tekinthető (pl. Etéd – Stella Matutina, a kölni St. Maria vom Frieden templom egykori „Béke Királynője” kegyszobrának másolata, Parajd – Nepomuki Szent János a kolozsvári Könnyező Szűz oltalmába ajánlja magát).

A fennmaradt emlékekből kiderült, hogy Erdélyben a legismertebb, legnépszerűbb és a legnagyobb tiszteletnek örvendő Mária-ábrázolás a kolozsvári Könnyező Szűz kegyképe, amelynek másolatai Erdélyen kívül is elterjedtek, mint pl. Győr, Székesfehérvár.

A kiállítás anyagából ízelítőt kaphatunk arra vonatkozóan is, hogy miként épülnek be görögkeleti és görög katolikus ikonok, majd válnak prototípussá a római katolikus kegyképek sorában.

A számba vett emlékek között vannak olyanok, amelyek bizonyos európai zarándokhelyek erdélyi filiációin találhatóak, mint az alvinci Lehajtott fejű Mária, a brassói Segítő Mária, a máriaradnai Skapulárés Boldogasszony, a segesvári Várandós Mária és a napjainkra már elpusztult gyulafehérvári Hodigitria-ikon.

A kiállításon bemutatott egyes témakörök ismertetése és az emlékanyag válogatása korántsem a teljesség igényével készült. Remélhetőleg alkalmas arra, hogy rövid áttekintést nyújtson Mária tisztelőinek e gazdag emlékanyagáról, és felkeltse a különböző tudományterületek képviselőiben az érdeklődést a kutatások későbbi elmélyítéséhez, és nem utolsósorban jelentőségük hangsúlyozásával elősegítse a számtalan esetben művelődés- és egyháztörténeti szempontból is fontos műalkotások megőrzését.

Fábián Gabriella

A kiállítást rendezték, a táblák és a katalógus szövegét írták: Fábián Gabriella néprajzkutató, Kovács Zsolt művészettörténész, Mihály Ferenc restaurátor, Miklós Zoltán muzeológus, Terdik Szilveszter művészettörténész. Szakmai tanácsadó: Szilárdfy Zoltán.

A kiállított műtárgyak:

- Mária-szobor – „Virgo Singularis” (Székelyudvarhely, ferences templom. Főoltár. XVIII. század közepe)
- Napba öltözött asszony (Homoród-karácsonyfalva, római katolikus templom. A főoltár egykori központi képe. XVII. század második fele)
- Győztes Immaculata (Gyulafehérvár, Érseki Székesegyház. Mellékoltár. Feltehetően Schuchbauer Antal. XVIII. század közepe)
- Győztes Immaculata (Kézdivásárhely, kantai ferences templom. Májor Gáspár képfaragó és Szerecsen József képiró. 1756.)
- A bécsi kapucinusok Segítő Mária kegyképeinek másolata, a Brassóban kegyképként tisztelt Boldogasszony képe fogadalmi tárgyakkal (Brassó, ferences templom. XVIII. sz. első fele)
- A kolozsvári Könnyező Mária kegykép másolata (Székelyudvarhely, ferences templom. Mellékoltár. XVIII. sz.)
- Zetelaki Szabó János és felesége fogadalmi képe a kolozsvári Könnyező Szűz tiszteletére (Szentkatolna, római katolikus templom)
- Nepomuki Szent János a kolozsvári Könnyező Szűz oltalmába ajánlja magát (Parajd, római katolikus plébánia. Egykori oltár oromzati képe. 1749.)
- Máriazelli kegyszobor másolata (Székelyudvarhely, Haáz Rezső Múzeum)
- Gróf Haller Gáborné Károlyi Klára fogadalmi képe a máriazelli Szűzanya tiszteletére (Kerelőszentpál, a Haller család sírkápolnája. 1737. Jelenleg a marosvásárhelyi Egyházművészeti Gyűjteményben)
- Gróf Haller Gáborné Károlyi Klára fogadalmi képe a máriapócsi Könnyező Szűz tiszteletére (Kerelőszentpál, római katolikus templom. 1740 körül. Jelenleg a marosvásárhelyi Egyházművészeti Gyűjteményben)
- A Lorettói Boldogasszony kegyszobor másolata (Szamosújvár, ferences templom. XVIII. század közepe)
- A máriaradnai Skapulárés Boldogasszony kegykép másolata (Marosludas, római katolikus plébánia. XVIII. század közepe)
- A Róma közelében fekvő Genazzano Jótanács Anyja kegyképeinek másolata (Körösbánya, ferences templom)

A korondi LIKASKŐ esetleges csillagászati szerepe

A Székelyudvarhelyt Marosvásárhellyel összekötő DN 13A út jobb oldalán, a Kalonda-tetőről leereszkedve, Korond előtt közel 3 km-re található a Likaskő. Ez tulajdonképpen egy andezit sziklatömb, amelyben egy 10–15 cm átmérőjű lyuk található. A lyuk minden valószínűség szerint emberi kéz munkája. Eredete, funkciója nem ismert, ahogyan az sem, hogy ki és hogyan, milyen eszközökkel hozta létre ezt a lyukat.

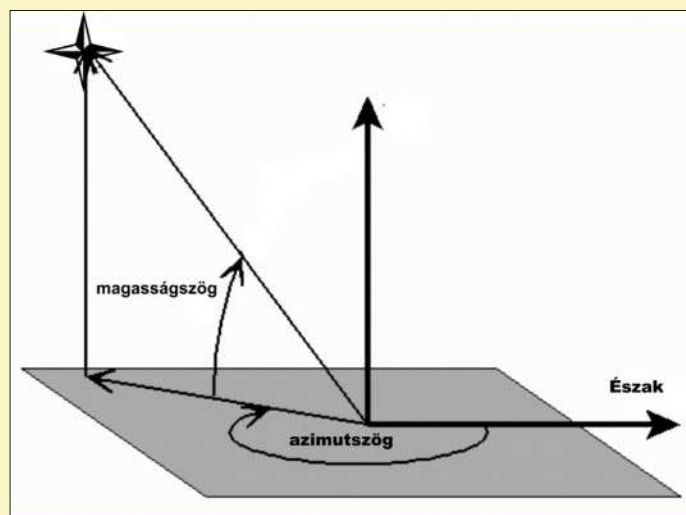
2010. február 20-án Kibédi János topográfus, Porsche László informatikus és alulírott a rendelkezésünkre álló megfelelő műszerekkel méréseket végeztünk abból a célból, hogy a mérés eredményeit megvizsgálva, nem találunk-e valamilyen csillagászati szempontból is értékelhető eredményt.

Alapkérdés, alapfogalmak

Abból az alapkérdésből indultam ki, hogy ha a Likaskőben található lyukba belenézek, akkor mit látok a túlsó végén? Ha a kő északi oldalán nézek be, akkor déli irányba nem látok mást, mint a talajt. Ha pedig a déli oldalon ismétlem meg ugyanezt, akkor északi irányba az eget látom. Egyértelműen megállapítható, hogy az ég azon pontján, amelyre a lyuk mutat, sem a Nap, sem pedig a Hold pályája nem halad át, mert a lyuk tengelye nagyon kis szöget zár be az északi iránnyal. Ezért feltételezhetően az éjjeli égbolton látható égi objektumokat kell vizsgálat alá venni.

Ahhoz, hogy egy földi pontból csillagászati megfigyeléseket végezhessünk, továbbá különböző csillagászati táblázatok, programok segítségével a megfigyelések adatait feldolgozhassuk, az adott pont földi koordinátáit, tengerszint feletti magasságát és a greenwichi időhöz viszonyított helyi idejét kell ismerjünk, meghatározzuk.

A Likaskő esetében a sziklában található lyukat vizsgáljuk. Feltételezzük azt, hogy a lyuk egy megfigyelési pont, amely a tekintetet az égbolt egy olyan kis részére irányítja, ahol egy adott időpontban valami látszik. Azért,

hogy meg tudjuk határozni azt, hogy a lyuk az égbolt melyik pontjára mutat, a leírtakon túl még két fontos adatot kell megmérjünk: a lyuk középső tengelyének a vízszintessel (magassági irányszög) és az északi iránnyal (azimut) bezárt szögeinek az értékeit.

A vizsgálódás során a precesszió fogalma is felmerül. E kifejezés a Föld forgástengelyének egy kúppalást mentén való elmozdulását jelenti. A kúp csúcsa a Föld tömegközéppontja.

A Föld precessziós mozgása miatt az égi pólusok (É, D) az égbolton lassan „körbevándorolnak” az ekliptika tengelye körül. Egy ilyen kör megtétele kb. 26.000 (25.920) esztendő.

E precessziós mozgásnak köszönhető az, hogy az égi pólusok időben más-más pontba, esetleg csillagok irányába mutatnak. Napjainkban a Kis-Göncöl (Kis-Medve, Ursa Minor) rúdjának utolsó csillaga (Alfa Ursae Minoris, Polaris) található legközelebb az északi égi pólushoz. A Sarkcsillag és az északi égi pólus távolsága egyre csökken, és 2100-ban „kerülnek a legközelebb egymáshoz”. Ezt követően a csillag távolodni fog az É-i égi pólustól. 12.000 év múlva a Lyra csillagkép Vega csillaga lesz a sarkcsillag, majd a 26.000 éves ciklus vége felé megint az Alfa Ursae Minoris veszi át a Sarkcsillag szerepét.

Mérések, értékek

A kő koordinátáinak és tengerszint feletti magasságának a meghatározása GPS-szel történt. Ezt követően klasszikus teodolittal megmértük a lyuk tengelyének magassági irányszögét, valamint a tengely azimutját. A mágneses észak irányt 2 db kézi, illetve a mérésnél használt teodolitba beépített iránytűvel határoztuk meg. Ezt követően egy a világhálón is elérhető program segítségével meghatároztuk a mágneses deklináció értékét. A mágneses deklináció, mágneses elhajlás a Föld mágneses és földrajzi pólusa (esetünkben északi) közötti szögbeli eltérését jelenti fokokban kifejezve. Ennek értéke hely- és időfüggő.

A mérések adatai:

Koordináták:

– északi szélesség: N 46° 27' 07'';

– keleti hosszúság: E 25° 12' 52'';

Tengerszint fölötti magasság: 677 m;

Azimut szög: -12° 47' 50'' (olvasott);

Magassági irányszög: 23° 28';

Mágneses deklináció 2010. 02. 20-án a fenti koordinátákkal rendelkező pontra: +4° 52' 00'';

Végső azimutuszög (a földrajzi északi saroktól mért szög) értéke -7° 55' 50'' (352° 05' 10'');

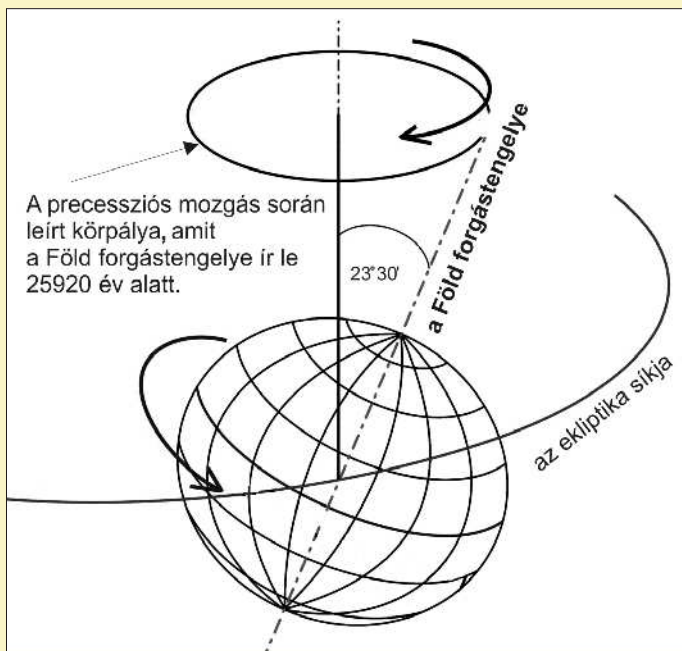
Időzóna: kelet-európai idő, UTC+2 (a koordinált világidőhöz, greenwichi időhöz viszonyítva 2 órával – 120 perccel – több).

A lyuk az égen egy 5,5°–9° átmérőjű rést határoz meg, ha szemünk pontosan a lyuk déli bemeneti nyílásánál van.

Amérési adatok feldolgozása

Ezeket a mérési adatokat egy olyan csillagászati programba

Magassági irányszög és azimut szög

tápláltam be, amelynek demonstrációs változatát bárki ingyen letöltheti a világhálóról. A program „erőssége” többek között az, hogy lehetővé teszi az időben való „léptetést” i. e. 4713. január 1. és 9999. december 31. között, természetesen a századok során megejtett naptár-korrekciók és az adott időpontra jellemző precesszió értékének a figyelembe vételével.

A léptetés mértékétől függően (másodperc, perc, óra, nap, hónap, év) tulajdonképpen a jelzett időintervallum bármely pillanatában megnézhetjük a csillagok állását. Esetünkben mindezt megvizsgálhatjuk az égbolt egy adott pontján vagy egy kijelölt felületén.

Miután a programba betápláltam a mérések során kapott adatokat, kijelöltem azt a pontot a csillagtérképen, amelyet a lyuk jelölt meg.

Első lépésben egy 24 órás ellenőrzést végeztem. Ennek során a mérés napjának óránkénti csillagállásait modelleztem a program segítségével, ám semmilyen eredményt, „érdekességet” nem találtam. Egyetlen csillag sem „került” bele a vizsgált területbe. Ugyanígy végigellenőriztem az év minden hónapját, de semmilyen eredményre nem jutottam. Ezt követően aztán 100 éves „lépésekben” kezdtem „visszamenni” az időben. Az évi időt december 21-ére állítottam be. Tettem mindezt azért, mert arra gondoltam, hogy az esztendő e napja nagy fontossággal bírt minden – az északi féltekén létezett és létező – kultúrára, vallásra, civilizációra, társadalomra a történelem során. E naptári naptól kezd rövidülni az éjszaka és növekedni a nappal.

A 100 éves „lépések” során az i. e. 2000-es év csillagtérképén feltűnt, hogy a Kis-Göncöl csillagkép Alfa csillaga – a Kis-Göncöl szekér „rúdja vége”, ma Polaris vagy Sarkcsillag – a precessziós mozgásnak köszönhetően egyre közelebb kerül a lyuk által az égen megjelölt terület középpontjához, i. e. 2275-ben közelítve meg leginkább annak közepét. Ezt követően egyre távolodik, majd i. e. 2600 körül „kikerül” a vizsgált zónából.

A mért szögeket percnyi, másodpercnyi pontossággal

Precessziós mozgás

adtam meg, és a csillagtérképen is igyekeztem ezekkel az értékekkel dolgozni. A valóságban, amikor szabad szemmel követjük az eseményeket, mérőműszerek nélkül, akkor ez a pontosság értelmét veszti. Ugyanis a szabad szemmel való megfigyeléseket szinte soha, esetleg csak nagyon ritkán tudjuk percnyi pontossággal elvégezni. Ezért a $\pm 1^\circ - 2^\circ$ fokos hibahatár jónak számít. A Likaskőben talált lyuk vizsgálatakor minimum ilyen nagyságú hibahatárt kell figyelembe vennünk.

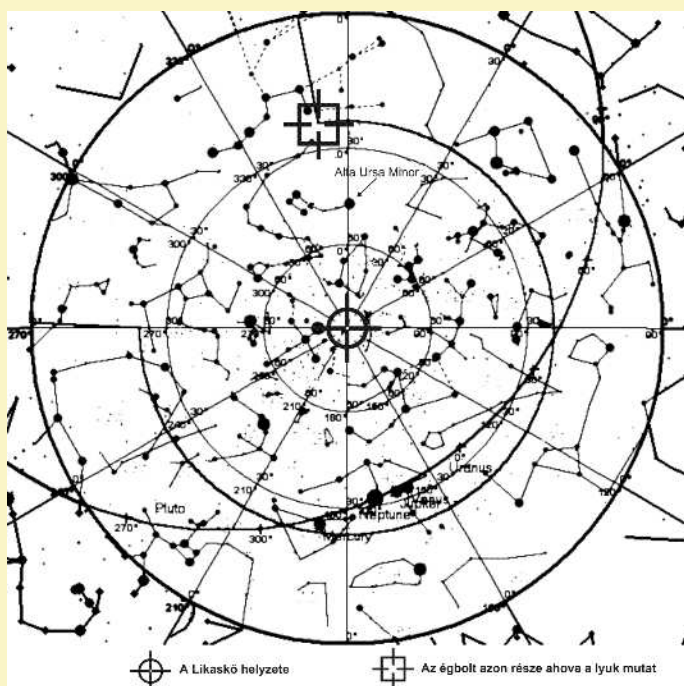
A megfigyelés vélhető olvasata

December 10-11-én válik láthatóvá az esti égbolton a Kis Göncöl [az i. e. 2275-ös esztendőről van szó]. Az éjszaka végzett mozgása során megfigyelhető, hogy az Alfa Ursae Minoris csillag, vagyis a mai Sarkcsillag [itt csak a könnyebb érthetőség kedvéért nevezem így, ugyanis a jelzett időben helyzete miatt nem töltötte, tölthette be azt a szerepet, amivel ma rendelkezik] a hajnali szürkület előtti órákban az ég azon részére kerül, amelyet a Likaskőn található lyuk meghatároz. Vagyis, ha belenézett a megfigyelő a lyukba, akkor a Kis Göncöl rúdjának végét jelölő csillagot láthatta a lyuk által kijelölt terület peremén. A következő esteken azt vehette észre, hogy a csillag egyre inkább a vizsgált terület középpontja felé közelít. December 16–26-a éjszakáinak 4 óra 30 perc és 5 óra 30 perc közötti időszakát tekinthetjük annak az időszaknak, amikor a csillag a kijelölt terület középpontját leginkább megközelíti. Aztán a következő éjszakákon ettől egyre távolodik. Ezt a megfigyelést igyekeztem az adott értékeknek megfelelően a lehető legpontosabban elvégezni a program segítségével, ami azt jelenti, hogy figyelembe vettem a szögek perc és másodperc értékeit is.

Természetesen a szabad szemmel való vizsgálódás nem ennyire pontos, ám ha valaki abban az időben megfelelő tudással, tapasztalattal rendelkezett, akkor meglehetősen nagy pontossággal – három, négy nap eltéréssel – előre tudta jelezni a csillagállás alapján a téli napforduló napját. Ha pedig a feltételezett akkori személy több éven át végzett megfigyeléseket, akkor az így nyert tapasztalat alapján ezt az eltérést csökkenteni tudta egy-két napra.

E nap – téli napforduló – meghatározása nagy jelentőséggel bírt az akkor élő emberek számára, ugyanis azon a civilizációs fokon a természet minden „rezdülése” kihatott a mindennapi életre. Gondoljuk csak el azt, hogy mai csillagászati ismereteink nélkül hogyan élnék meg azt a minden évben bekövetkező változást, amelynek során a nyári napfordulótól kezdve az éjszakák mind hosszabbak és hosszabbak, ennek megfelelően pedig a nappalok mind rövidebbek és rövidebbek lesznek. Nagy valószínűséggel zsigeri félelem szállna meg azon okból, hogy az egyre nyúló éjszakák és rövidülő nappalok során egyszer csak elfogy a fény, sötétség lesz úrrá a mindenségen.

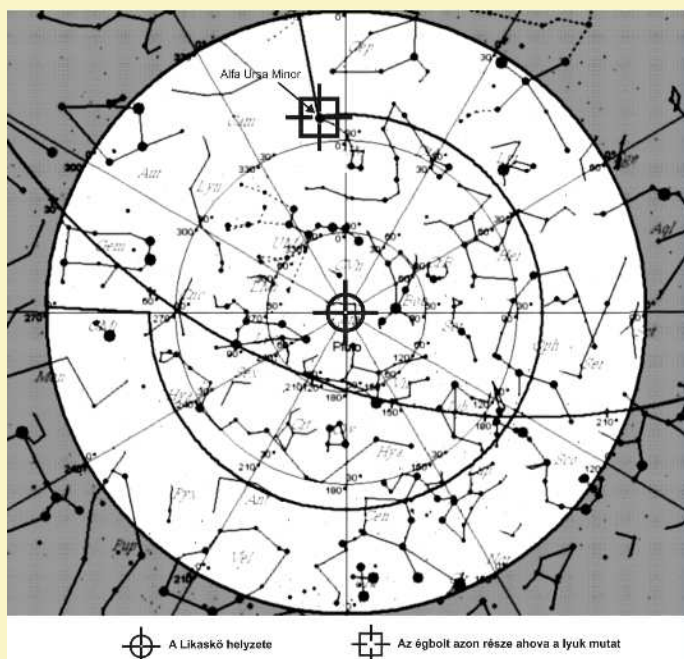
Egy ilyen megfigyelőhely – mint amilyenek esetünkben a korondi Likaskövet feltételelesen tekintjük – sokat segíthetett abban, hogy előre lehessen jelezni, mikor kezdenek rövidülni a nyomasztóan hosszú éjszakák és nyúlni a

nappalok. Ehhez nem kellett más, mint egy hozzáértő megfigyelő, aki éjszakáit azzal töltötte, hogy a lyukat kémlelte, és ha megjelent „benn” a csillag, akkor tudta, hogy néhány nap van csak hátra a téli napforduló beálltáig.

Összegzés

Jelen tanulmány, amint azt az olvasó is észrevette, feltételes módban íródott és feltételezéseken alapul. Biztos adatoknak csak a Likaskő mai állapotát rögzítő adatokat, illetve ezen adatok alapján a csillagász program segítségével feltárt észrevételeket tekinthetjük. Ha csakis ezt vesszük figyelembe, akkor ennek alapján kijelenthető, hogy nagy valószínűséggel i. e. 2600 és i. e. 2000 között a korondi Likaskőben található lyukat arra használhatták, hogy meghatározzák a téli napforduló idejét. Ugyanis hozzávetőleg 500 vagy 600 évig, kisebb-nagyobb hibahatáron belül „mű-

A lyuk által az égen megjelölt terület (2010. febr. 20., 12.00 óra)

köndhetett” ez a megfigyelési pont a leírtak alapján. [Az i. e. 2275-ös esztendőben vélhetően a legnagyobb pontossággal „működhetett” a lyuk.]

Ám ahhoz, hogy mindezt feltétel nélkül elfogadjuk, helyesnek tekintjük, sok – eddig megválaszolatlan – kérdésre kellene ismerjük a választ. Többek között nem tudjuk, hogy a Likaskő nem mozdult-e el eredeti helyzetéből földrengés, földcsuszamlás hatására? Ha igen, akkor a fenti adatok és számítások értelmüket veszítették. Négy és fél évezred elég hosszú idő ahhoz, hogy mindezek megtörténhessenek. Továbbá azt sem tudjuk, hogy a jelzett időszakban a Likaskő körül a maihoz hasonló nyílt terep volt, esetleg sűrű erdő borította az egész oldalt? Ha az utóbbi állapot állt fenn, akkor megint értelmetlen a fenti eszmefuttatás.

A Likaskő körül vagy annak környékén nem végeztek még ásatásokat, és a terepbejárások során sem került elő a kővel kapcsolatba hozható lelet. A szóban forgó i. e. 2600–2000 közötti időszak a késő rézkor és a kora bronzkor időszakának századait jelzik Erdélyben [az ókori keleti időszámítási rendszerek szerint]. Ám nem ismerünk semmilyen adatot, tárgyi emléket, amelyek alapján következtethetnénk a környék akkori lakóinak társadalmi berendezkedésére, hitvilágára, gazdasági potenciáljára. Mintegy szemléltetésként a szakirodalom szinte ezeket az éveket – i. e. 2650–2150 – tekinti az egyiptomi Óbirodalom és a piramisépítések korának. Azt sem tudjuk, hogy létezhetett-e valamilyen összefüggés a Likaskő és a só, illetve a sóbányászat között? Továbbá az olyan véleményeket is meg kell hallgatni (még akkor is, ha ennek nagyon kicsi a valószínűsége), miszerint „a lyuk nem más, mint legeltetés közben unatkozó pásztorlegények műve”.

Amit ismerünk, az csak a mesék, legendák világából származó információ.

E tanulmányban vázolt észrevételek, eredmények csak úgy és akkor érvényesek, ha bizonyos feltételezéseket elfogadunk. Ha későbbi kutatások során új adatok, leletek látnak napvilágot, amelyek választ adhatnak a Likaskővel kapcsolatos egyes kérdésekre, akkor azok ismeretében feltétlenül újra kell tárgyalni ezt a témát.

Addig is fogadjuk el mindezt egy lehetséges elméletnek, észrevételnek, amely egy lehetséges sejtés és a mai informatikai világ egyik eszközének találkozásából született. Elgondolkodtató és további vizsgálatokra ösztönözhet a lyuk magasságszögének mért értéke: $23^{\circ} 28'$. Csak $2'$ -cel tér el a Föld forgástengelyének a függőlegessel bezárt dőlésszögének $-23^{\circ} 30'$ – értékétől.

Ugyanilyen elgondolkodtató és érdekes az, ahogyan a lyukat tájolóhatták és fúrhatták (fémszerszám nélkül). A módszert és technikát, amit feltehetően alkalmaztak, egy következő tanulmányban tárgyalom.

Véres Péter

A lyuk által az égen megjelölt terület (i. e. 2275. dec. 21., 4.41 óra)

Gondolatok a székely harisnya története kapcsán

Nyugati átvétel vagy szkíta örökség?

Napjainkra a székely ruha és vele a székely harisnya kikopott a mindennapi használatból, de ünnepnapokon még megjelenik, szimbolikus jelleget öltve. A mai székely harisnyához hasonló szűk nadrág eredetét, fejlődését tekintve több elmélet körvonalazódott. A székely harisnya eredetét és kialakulását vizsgálva, a szakirodalom általában a XVI-XVII. századra teszi a kezdeteket, esetleg, a Képes Krónikára hivatkozva, a XIV. századi nyugati divat hatását sejtik. A székely harisnya ma is ismert, végső formáját az osztrák hatalom által szervezett határőrségnek tulajdonítják.

Igaz, hogy dokumentálni nagyon nehéz, az írott források későiek, ábrázolva csak a templomfreskókon jelenik meg. Nagy Szabó Ferenc emlékiratában az 1605. évi eseményekkor így ír: „Medgyest pedig megadák és abba négyszáz székelyt küldének és bébocsátták, de egynéhány nap múlván, a ki el nem szaladhata benne, és a falan ki nem teheté a harisnyát, azt levágják – a jó borért így járának.”¹ Az idézet egy kevésbé dicsőséges pillanatot rögzít a székelyek történetéből, de már ekkor, az 1600-as évek elején a harisnya mint a székelyek szimbóluma jelenik meg. Időben közel vagyunk a harisnya legkorábbi ránk maradt erdélyi írott forrásához.²

Vannak jelek, hogy a harisnya korábbi korokban is használatos volt olyan népek által, akik valamilyen kapcsolatban, talán rokonságban álltak a székelyekkel.

A nevezett öltözetdarab történelmében kutakodva ugorjunk az időben az avarokhoz. A *Suda Lexikon*³ IX. századi avarságról szóló részleteiből tudjuk: „Hogy a bolgárok kedvüket lelték az avarok viseletében, arra cserélték fel a magukét, és mostanáig ezt viselik.”⁴ Olajos Teréz az idézethez a következő kommentárt fűzte: „...a pogány bolgárok megkedvelték az avar ruhaviseletet, s a kereszténységre áttérő bolgárok a nadrág (femoralia) viseléséről kérték ki a pápa véleményét...”⁵ A fentiekből kitűnik, hogy az avarok már a IX. század előtt nadrágot viseltek, amelynek pontos formája nem ismert, de lehetett combra tapadó harisnya is. A történészek újabban már elfogadják, hogy az avarok megérték a magyarok Kárpát-medencei betelepülését, sőt egyesek úgy gondolják, hogy az Árpád-kori lakosság nagyobb részét az avarok képezték.

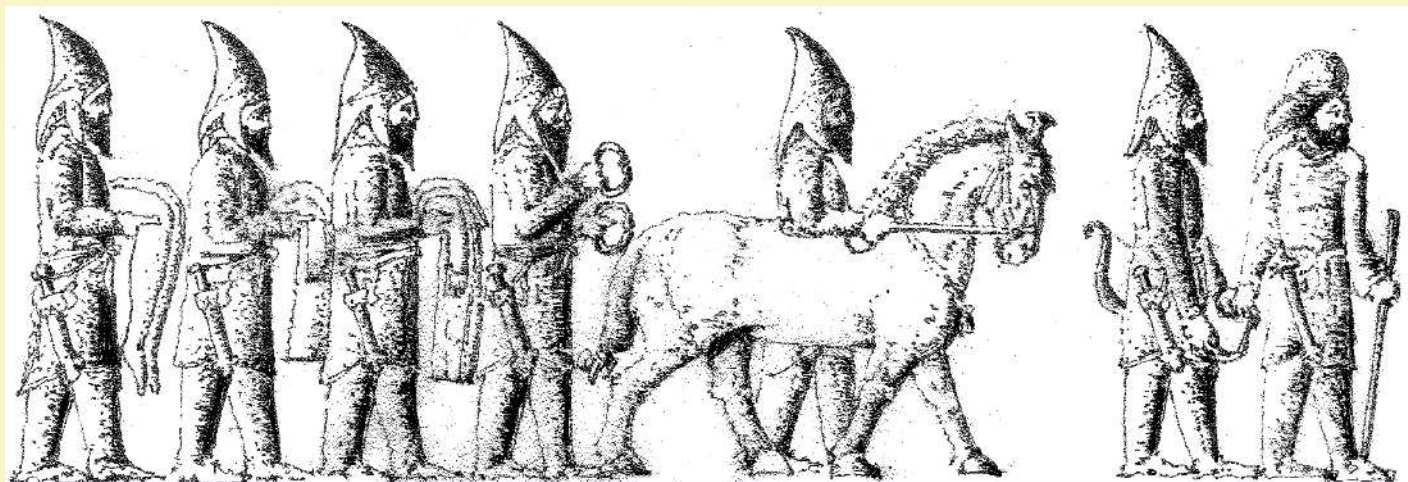
Lépünk az időben még korábbra, a szkítákhoz. Dárius perzsa király i. e. 515 körül épített persepolsi palotájának díszítésére kőbe faragott reliefet alkalmaztak. A ma is látható domborművek egy része Dáriusnak ajándékokat vivő népek küldöttségeit ábrázolja, köztük szkítákat is. A mellékelt ábrán, melyet Gyöngyössi János készített több fotó felhasználásával, a szkíta küldöttség szerepel. Megfigyelhetjük, hogy a szkíták fegyveresen, vezetőjük egy perzsa által kézen fogva, vezetve jelenik meg, ami arra utal, hogy szabad emberek, nem alávetettek. A dombormű alkotója a legfőbb jellemvoná-

sokat ábrázolta. Az első személy, a vezető visszacsapó íjat tart a kezében. A következő szép lovat vezet, a harmadik ékszereket fog. Eddig egyezik a szkítákról ránk maradt ismeretekkel: lovas harcosok voltak, íjaikról voltak híresek és a régészek sok szkíta arany kincsletet találtak sírmellékletként. A következő három személy ruhaajándékot visz, kettő felső ruházatott, míg az utolsó harisnyát. Jól kivehető a harisnya mérete, mely alulról fölfelé legalább combtőig érhetett és lábfeje is volt. Sajnos nem látszik, hogy egy pár harisnya vagy harisnyanadrág van a szkíta küldött kezében. Azt viszont bátran állíthatjuk, hogy Dárius király idejében a harisnya épp úgy szimbolikus jelzője volt a szkítáknak, mint az 1600-as években a székely harisnya a székelyeknek.

Talán a székelyek eredetére vonatkozó kutatások haladtával érdemes volna a „székely harisnya” történetére visszatérni, lehet, hogy nem nyugati hatás eredménye, hanem korábbi időszak öröksége.

Kolumbán-Antal József

1. *Erdély Öröksége. Erdélyi emlékirók Erdélyről.* III. Bp., 1993. 44.
2. *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár.* IV. Szerkesztette Szabó T. Attila. Buk., 1984. 1080. Lásd még Nagy Jenő: Adatok a székely posztó-harisnya fejlődéstörténetéhez. In: *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára.* Kolozsvár, 1957. 479.
3. A 10. század végén, Bizáncon íródott betűrendes lexikon.
4. Olajos Teréz: *A IX. századi avar történelem görög nyelvű forrásai.* Szegedi Középkortörténeti Könyvtár, 16. Szeged, 2001. 26
5. Uo. 23.

Hogyan tovább, Homoród?

Gyerekkoromban a Nagy-Homoródot Hamaródnak neveztük, így mondtuk: *Jössz-e a Hamaródra feredni, s osztán egyet halásznunk es?* Az nem volt vitás, hogy „Nagy”, mert sokáig ez volt a világ legnagyobb folyóvíze a számomra. Amikor Egyed Péter nagyapám homoródújfalvi kertje végében fürödtünk és halásztunk, nem jutott eszembe, hogy jelzővel címkézzem fel, hogy ez a Kis-Homoród, de nem is engedtem volna meg a lebecsülést senkinek, mert a nekem nyakig érő víz éppen elég nagy volt ahhoz, hogy kutyaúszással, majd békaúszással és hátúszással birtokba vegyem ezt az örökségemet.

Hogy köze van-e a lövétei hajdani hámorokhoz, nem juthatott eszembe, mert jó három évtized múlva került a kezembe Jánosfalvi Sándor István utazásáról írt könyve, amelyben Hámmeród-nak próbálgatja megfejteni a szó eredetét. A *Homoród füzes partján...* című könyvben tisztázta a nyelvész, hogy a homorú magyar szótöböl alakult ki a mai Homoród alak. Nem bocsátkozom vitába a sumerológussal (Fekete Miklós), aki a szó jelentését így bontotta ki: halat hozó áradat. Abban igazat adok neki, hogy amikor kiáradt a Homoród, gazdagon megrakta a rétet hallal. Volt, amit felszedjen „a pendelyébe a cigánypurdé”, amint azt előadja Simon Benedek *Az apám lakodalma* című meséjében.

Kiss Lajos *Földrajzi nevek etimológiai szótárában* (Bp., 1980. 279-280.) a következő adatokat találtam: „az Olt jobb oldali mellékfolyója Erdélyben”, amelyről egy százs községet is elneveztek. Megjegyzem, hogy az egyesült Homoródról tud a szótárszerkesztő, de őt nem a föld-

rajzi valóság, hanem a név eredete érdekelte. Ellenben külön szócikk a Baranya megyei helységrév: a Homorúd, valamint a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Homorod. Ezek után engedtem meg nekem a tájszólásos Hamaród.

Valószínű, hogy sem Jánosfalvi Sándor István ihletője, sem Kiss Lajos nem hallotta, hogy Homoródok léteztek és öntözgették a Szatmár vidékét is. A megbolázott (csatornázott) Homoródok: Alsó-, Felső- és Középső-Homoród, a mai Szatmár megye térképét ott tarkítják, ahol semmi híre sincs vasbányászatnak és kohászatnak, hámoroknak. Nem vitás, hogy az áttelepített székelység szókincsében élt ez a folyóvíz megnevezés.

A Homoród név emlékeimben felidéz egy hagyományt. Augusztus hónap közepén, amikor már kalangyákban várta a behordást a learatott búza, és elérkezett a zabaratás ideje is, a legénnyé és leánnyá serdült Homoród menti ifjak zabarató kalákákat szerveztek a lófogatós gazdák megsegítésére, hogy így előlegezzék meg a fuvar, amely őket a homoródfürdői unitárius „búcsúra” szállítja. A Homoród menti ifjak nyári találkozója volt ez az alkalom.

Ahogy a Somlyó hegye vonzotta a Csíki-medence embereit, s egykor a Firtos magaslatán álló kolostor barátainak vendéglátása hívta a Nyikó mentén élőket, úgy csábították a csodás borvízforrások a két folyócska völgyének népét, ifjúságát a Hargita alatti Homoródra. Az emlékeztünk szerinti időkben az istentiszteleten is részt vettek, de valójában mulatni, táncolni és szórakozni jöttek Homoródfürdőre. Barátságok kötődtek, életre szóló szerel-

Szejkői unitárius találkozó (2008. aug. 9)
<http://unikeptar.unitarius-halo.net/>

mek születtek, de néha kemény összecsapás is megesett a havasok heves leányei és a lankás dombvidék szelídebb temperamentumú, de rátarti ifjai között. Az utolsó „homoródi búcsún” Nagy Ferenc recsenyédi unitárius lelkész tartotta az istentiszteletet. Más ilyen jellegű szertartást nem volt – emlékszik vissza a 93 éves nyugalmazott lelkész, aki még 2009-ben is eljött a Szejkére, hogy elhozza a találkozót köszöntő verseit.

Emlékszem, hogy az ötvenes évek előestéjén, amikor megbolydult az ország, az államosítás, a kitelepítések és a kommunisták egyházellenes terrorjának korszakában betiltották a népi összejöveteleket és a búcsúkat. Mária-jelenésekről, csodás látomásokról beszéltek a megfélemlített emberek. „Hét telik, hét nem, 7x7=49-ben” eljön a világvége – zúgatta a nép. A megszállott máréfalvi asszony prédikálása a Homoród menti falvak népét is felbolydította. A homoródfürdői búcsút is betiltották. Negyven évnek kellett eltelnie, hogy a diktatúra omladékain felocsúdott nép 1989 után ismét önmagára találjon, és kezdje helyreállítani a hagyományok rendjét. A Bethlen-negyedi unitáriusok között a nöbizottság néhány tagjának jutott eszébe, hogy fel kellene újítani a homoródfürdői (a hajdani hamaródferedői) unitárius találkozót, mert a Homoród mentiek, akiknek java része udvarhelyivé lett a kollektivizálás és az iparosítás következtében, szívesen összejönnének egy hétvégére. Bizonyára a Nyikó mentiek is nosztalgiával emlékeztek a medeséri találkozókra, amikor szívesen látták vendégeit dr. Kiss Elek, a későbbi püspök, a falu szülőtte, a nyaralója melletti színpén. Az 1930-as évektől ez Nyikó menti népünepellyé, „unitárius búcsúvá” nőtte ki magát, amíg be nem tiltották ezt is a háború után. Mindezekről függetlenül a Nagy-Homoród mentén is feltámadt az eltemetett gondolat, nem messzebb, mint a Homoródfürdővel szomszédos Keményfalván.

Itt átadom a szót a „szejkői találkozó” főbábájának, Kedei Mózes lelkésznek: „1998 májusában történt, amikor Homoródkeményfalván esperesi vizitációt tartottam, hogy Gergely Mózes pénztárnok azzal a javaslattal állt elő, indítsam el a homoródfürdői unitárius búcsú újjászervezését. Akkor azt mondtam, hogy megjegyzem magamnak és gondolkodom rajta, hogy mit lehet tenni ezzel kapcsolatban. Nem sokkal ezután a konfirmándus növendékeimet kivittem a Szejkére, Orbán Balázs síremlékéhez, hogy ott tartsuk meg az utolsó felkészülési órák egyikét. Az óra

végeztével, amint jöttünk befelé a székely kapuk alatt, szemembe villant a szabadtéri színpad. Kiugrott a szikra, megálltam s magamban azt mondtam: megvan! Ide hozzuk a Szejkére az unitárius találkozót. A szikrát hazahoztam, s a keblitanácsban láng lett belőle. Örvendtem, hogy a keblitanácsi tagok lelkesen a találkozót megszervezése mellé álltak. A Lelkészi Hivatalban rámába foglalva a következő szöveg olvasható a keblitanácsi és bizottsági tagok neveivel: A Székelyudvarhelyi Belvárosi Unitárius Egyházközség keblitanácsa 1998. aug. 31-én azt a határozatot hozta, hogy 1999. aug. 14-én Székelyudvarhelyen, a Szejkén megrendezi az unitáriusok találkozóját hagyományteremtő szándékkal. Ezzel lehetőséget és helyet kíván adni az unitáriusoknak, bárhol is éljenek a világon, hogy évente találkozhassanak. A keblitanács meghagyja, hogy ezután ezt a találkozót az egyházközség mindenkor vezetősege minden év augusztus második szombatjára hívja össze és szervezze meg.” (Keddi Mózes: *Imádságok, gondolatok*. Székelyudvarhelyi Belvárosi Unitárius Egyházközség, Litera-Veres Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2009. 169.)

A Szejke, ahol a legnagyobb székely örök álmát alusza, a mienk is. Ez vált nem csupán a Homoródok, a Nyikó, a Gagy, a Nyárad, az Aranyos, a Küküllők, a Maros és az Olt vidékén élő unitáriusok, hanem a világ összes unitáriusainak világtalálkozója helyévé! A fennkölt és élményt nyújtó találkozók egymást követték. A keresztény összefogást, a magyarság önazonosságát erősítő fórummá fejlődött az évente megismétlődő találkozó.

Most új szakaszba lépett a szejkei Egyetemes Unitárius Találkozó (2009. aug. 8-án már elmaradt a színpad feletti felhívásból ez a szó: *egyetemes*). Egy lelkesekből álló csoport, amely az egyházvezetésben is pozíciót követel, a találkozót szervezését is irányítaná. Az udvarhelyi 1. számú egyházközség keblitanácsa és Keddi Mózes lelkész kezdeményező és szervezési „jogát” is át szeretnék venni. Az új csoport új javaslattal jött: legyen úrvacsoraosztás is a Szejkén. Az udvarhelyi belvárosi egyházközség a szabadtéri úrvacsoraosztást nem tartja helyénvalónak. Az egyetértés hiánya ártott a találkozót menetének, gördülékenységének. A megérkezett lelkeseket nem hívták fel a színpadra, holott palástosan jöttek, mint máskor. Azt az utasítást kapták, hogy maradjanak a híveik közelében. A homoródalmási fűvósok csak noszogatóra indultak el megnyitó körútjukra.

Szabad-e azt vitatni, hogy ki a főszervező? A partnerség jól ismert gyakorlat a hasonló esetekben. Hogy analógiával él-

jünk: a római pápa vagy a gyulafehérvári érsek nem dirigál a csíksomlyói búcsú megszervezésében. Azt a kezdeményező helybéli ferencesekre bízta, csak áldásával, üdvözlétével vagy jelenlétével, esetenként ünnepi szónoklatával emeli az alkalom ünnepélyességét. Ez a lehetőség eddig is fennállt az unitárius püspök részére a szejkei találkozók alkalmával, éltek is vele. Még mi lehet a vita tárgya?

Ne feledjük el, hogy népi hagyományból indult a homoródfürdői búcsú. A Szejkén egészen vallási jelleget öltött a találkozó, most pedig egy liturgikus jelleg próbálna teret nyerni. Meg akarjuk-e őrizni a népi, kötetlen, szabad, egyetemes magyar jellegét a meghonosított hagyománynak, vagy csak egy felekezetre szűkített szertartásba fullasztjuk az ünneplést?

A fesztiválos népi hangulatot és a meghitt templomi kegyes ünneplést nem lehet összeegyeztetni. Az úrvacsorai kehely nem kelhet versenyre a sörös korsóval, az eszem-iszom nem fér meg egymás mellett a Jézus megtört testére emlékeztető kenyérral, a jókedvnek a duhajkodásig fokozódó hangzavara elfojthatná a zsoldárok áhítatát – mondják az udvarhelyi szervezők. Szerencsére nem így történt.

Még egy dolgot nem hanyagolnék el. Az Unitárius Egyház Főtanácsának előző években tartott ülésein sérelmezték a felszólalók, hogy a csíksomlyói búcsú alkalmával a szónokok felemlégetik a legendát, a „Tolvajos-tetői csatát”, amely szerint a János Zsigmond katolikusok ellen küldött hittérítő serege feletti győzelem emlékére tartják a búcsút Csíksomlyón. Az egyházfői szintű kontaktusok eredményeként 2009-ben a csíksomlyói ünnepi szónok, Bábel Balázs Kecskemét–Kálcsa római katolikus érsekének beszéde egyetemes keresztény és összmagyar kérdésekre irányult. Nem volt mit sérelmezzene az unitáriusok. Miért nem élt a múltat átlépő nemes gesztus viszonzásával Szász Ferenc brassói lelkész? Fogarassy Mihály (1800–1882) gyulafehérvári római katolikus püspök a császári alkotmány helyreállítása melletti szavazatának emlegetése az eldobott kesztyű felvételét jelentette a Szejkén résztvevő katolikus hallgatóság részére.

A nyílt és rejtett sértésektől mentes kell legyen az ünneplés, ha a jelenlévőket keresztényi szeretettel és baráti tárt karokkal várjuk ide. Az antitrinitárius tagadási hadállásból kiszabadulva, a pozitív unitárius állítás helyzetébe lépve, nyújtsunk hát keresztényi testvéri jobbot azoknak, akikkel együtt élünk és együtt kell boldogulnunk őseink földjén.

Talán, ha az udvarhelyiek a kolozsváriakkal közösen egyeztettek volna az

ünnepi programot, akkor a disszonáns hangokat is ki lehetett volna szűrni. Az új erdélyi unitárius püspök, Bálint-Benczédi Ferenc üzenete azt sugallta, hogy az egyéni ambíciók, a magánérdekek fölé kell helyezni a közösségit, az egyetemes: „nem járhatunk egyenként, külön utakon, egyéni vágyak teljesítésének történetében. A közösséghez való tartozásról akarunk bizonyosságot tenni... Félre kell tenni minden alakoskodást, képmutatást, hazugságot, kirakatrendezést... Segítsen a jó Isten egyezsére jutni az egymásnak feszülő ellentétek között, hogy jövő évben nagyobb lélekkel és mélyebb igazság-szeretettel tudjunk újból itt lenni a Szejkén.” (Az idézett töredékeket Bálint-Benczédi Ferenc: *Jakob kútja – Szejkén* című prédikációjából emeltem ki. Megjelent: *Keresztény Magvető*, 2009/3. 499–502.)

Az elhangzottakat mindenki a maga javára értelmezi. Ki akar magának tőkét kovácsolni a vitából? Kitől irigylik és féltik az alapítási babérokat? – kérdezi a gyanútlan unitárius hívő. Balázi László magyarországi püspökhelyettes beszédéből az unitáriusok országokon felüli egyetemes helyreállításának gondolatára letünk figyelmesek. A világi felszólalók beszédei (Borboly Csaba, a Hargita Megyei Tanács elnöke; Bunta Levente, Székelyudvarhely polgármestere) a felekezetek békés egymás mellett élésének szellemét sugalmazták. Az istentiszteletet gyönyörű és változatos magyar népi műsor követte. Szépen és méltóságteljesen ünnepeltek az összesereglett erdélyi unitáriusok és vendégeik. Az Orbán Balázs üzenetével fel-tarisznyált résztvevők újabb élményekből táplálkozhatnak a következő szejkei találkozóig.

Legyen a Szejke ezután is a magyar hagyományok testet-lelket felüdítő hangulatában a világon élő unitáriusok és keresztény testvéreik egyetemes baráti találkozója.

Ezt a bizakodó akkordot egy keményhangú határozat közlésével kell zárnom: „72/2009 (2009.07.03.) számú határozat: Az EKT [Egyházi Képviselő Tanács] két tartózkodás és egy ellenszavazat mellett megbízta az Elnökséget, hogy még egy utolsó alkalommal tárgyaljon a Székelyudvarhelyi Unitárius Egyházközség szervezőbizottságával az ez évi szejkefűrdői unitárius találkozót közös megszervezésének lehetőségéről; sikertelen tárgyalás esetében az EKT 2010 nyaratól kezdődően évenként egyetemes unitárius találkozót szervez.” (*Unitárius Közlöny*, 2009. 11. szám, Melléklet 1-2.)

Hogyan tovább?

Balázi Dénes,
egy szórványban élő unitárius

Székelyföldi esetek

Enesei Dorner Béla (1869–1954) 1869-ben született Tatán, ahol édesapja az Esterházy-birtok gazdatisztje volt. Dorner így korán kapcsolatba került a mezőgazdaság problémáival. 1898-ban a Földművelésügyi Minisztérium állategészségügyi szakosztályán gazdasági szakértő, két év múlva már gazdasági intéző volt.

Személye a magyar állam székelyföldi népsegítési akciója keretében 1902-ben létrehozott Miniszteri Kirendeltség által kötődik Udvarhelyhez. A szakminisztérium 1904-ben küldte Székelyudvarhelyre, a kirendeltség helyi teendőinek végzésére. Itt 1904–1909 között fejtette ki Udvarhely megye lakossága gazdasági helyzetének javítását célzó tevékenységét.

Állattenyésztési szakember lévén, tevékenységének fő ága is ebben az irányban bontakozik ki. Kezdeményezésére Udvarhely megyében, Alsósímenfalván 1904. június 12-én alakult meg – Magyarországon először – egy állattenyésztési szövetkezet olyan biztosítási rendszerrel, amely a szövetkezet tagjainak sertésállományát is biztosította. De szorgalmazta továbbá a baromfi- és marhatenyésztés fellendítését, a legelők feljavítását, részt vett az 1906-ban Székelyudvarhelyen alakított vadásztársaság alapszabályának kidolgozásában is.

Dorner gondot viselt arra, hogy a székelyföldi kisgazdákat megismertesse a hatékonyabb módszerek használatával. A mezőgazdaság fellendítése egyik nagyon fontos eszközének a szakkönyvek olvasását tartotta. Jelentős szakírói munkássága. Számos cikke jelent meg a szaklapokban, több szakkönyvet ismertetett. A *Mezőgazdasági Szemle* és az *Állattenyésztési Szemle* főszerkesztője volt. Önálló kötetei közül említjük: *A sertés Magyarországon* (Bp., 1901); *Sertésenyésztés* (Bp., 1910); *Kaszáló- és legelőjavítás* (Bp., 1912); *Rétek és legelők művelése és terméskozása* (Bp., 1923); *A rétek és kaszálók műtrágyázása* (Bp., 1928); *Húsertésenyésztésünk mai helyzete* (Bp., 1936).

Amikor 1909-ben visszarendelték Magyarországra, a *Székely-Udvarhely* című lap szerkesztőségét elárasztották a kisgazdák „siralmasabbnál siralmasabb” levelei, amelyekben prózában és versben kívántak búcsút venni „a nagyságos Dorner úrtól, aki velük oly sok jót tett.”

(Lásd bővebben Róth András Lajos: *Dorner Béla, a székely gazdák nevelője*. In: Székelyföld, 1999/10.)

Dorner Béla nem felejtette el székelyföldi élményeit, a derús eseményeket, amelyeknek részese volt. 31 év eltelte után emlékeit papírra vetette, kötetbe foglalta. *Székelyföldi esetek. Erdélyi gazdasági emlékek* című kötete 1940-ben jelent meg Budapesten. Ebből közlünk most néhány érdekes részletet.

A hivatalos titok

Székelyudvarhelyen sok évtizeddel ezelőtt volt egy megyefőnök, aki nagyon szigorúan bánt az alárendeltjeivel. Ez még nem lett volna baj, hanem azzal, hogy olykor könnyen kidobálta az embereket a hivatalukból, általános gyűlöletet keltett.

Egyszer megye este a főnök egy vendéglő előtt, mikor hallja az ő nevét kiabálni nyomdafestéket nem tűrő jelzők kíséretében. A legenyhébb – de többször ordítva elhangzott – kifejezés volt, hogy a főnök nagy számár. Meghökken. Az ablakhoz megy, és bosszankodva látja, hogy egy iddogáló asztaltársaságban egyik vármegyei hivatalnok „pocsékolja” őt.

Nem tűröm! Nem tűröm! – mormogja magában.

Másnap hivatja a tisztii ügyészt, és fogsikorgatva mondja el neki a dolgot azzal, hogy el kell csapni azt a gazembert, aki őt így megsértette. A tisztii ügyéssel úgy beszélik meg a dolgot, hogy másként kell az ipsét megfogni, ne úgy, hogy publikálják a főnököt ért vérig sértő kifejezéseket.

A tisztii ügyész másnap megkezdí az illetőnél a hivatalvizsgálatot. Ez tart két napig, három napig, de nem talált semmi olyan szabálytalanságot, amivel az illetőt állásvesztésre lehetne ítélni.

A főnök nagyon elégedetlenül hallgatja a tisztii ügyész referátumát. Tessék keresni és találni valami okot, amiért legalább meg lehet a fickót bírságotni! – mondja a főnök a tisztii ügyésznek szigorúan.

Rövidre reá összehívták a közgyűlést. Ott sok minden ügy letárgyalása után föláll a tisztii ügyész és egy papírlapból olvassa: X, Y., ilyen és ilyen tisztviselőt X forint pénzbírságra kell ítélni, mert – elárulta a hivatalos titkot.

A zetelaki taliga

Zetelaka Udvarhely megyének legnagyobb havasi községe. A nagy községen túl már kezdődnek a nagy és nagyobb hegyek és a végeláthatatlan fenyves erdők. A szántóföld kevés, de annál na-

gyobb kiterjedésűek a hegyi kaszálók és legelők. A nép állattenyésztésből és „decca” fuvarozásból él. A hegyekben ugyanis sok a patak hajtotta fűrészmalom, így van sok ezer fuvarnyi „decca” Zetelakán. A régibb időben, mikor még az odavaló erdők sem voltak „úgy” letarolva, egymást érték a faluban a fakereskedők.

Egyszer egy fakereskedő dőcög udvarhelyi fiákerrel az úton, mikor látja, hogy egy székely vadonatúj bükkfatalicskát tol maga előtt. Megállítja a kocsit és szól a székelynek. Ejnye, de jó formájú talicskája van „Kiednek”! Hogy egy ilyen talicska?

A székely ímmel-ámmal mondja: Ez nem eladó! Én magamnak készítettem.

No! De mégis! Mennyiért adná el? – kérdi tőle a kereskedő.

Hát! – mondja a székely – ennek 10 korona lenne az ára.

A kereskedőnek föl villan a szeme. No ez nem is lenne rossz dolog! Ilyen olcsón vagontételben jó nyereséggel lehetne eladni odaát Romániában. Mondja, kedves barátom: mennyiért tudná eladni darabját, ha én 100 darabot rendelnék?

A székely ránéz és megmondja: 20 koronáért darabját!

No hallja! – mondja megütődve a kereskedő. – Hogy mondhat ilyen? Miért volna 100 darabnál dupla ára a talicskának?

A székely sunyít a szemével és mondja: Azért instálom, mert ennek a fáját én loptam, de 100 darabnál „már a fát ven-nem köllene”.

Ajő tűzifa tüze

A tűzifát az udvarhelyi hetivásáron vettem mindig meg. Ide jöttek a fapiacra a falvakból a tűzifaárus szekerek. A dolgot mindig a „nagy kocsisom”, a Mózes intézte el. Ó nagyon megnézte a tűzifát, mert a fát neki kellett aprítania, és ha a fa csomós volt, neki volt az baja a fűrészlelésnél és hasogatásnál. Rendszerint Oláhfalva községbeli „atyafító” vette a fát, mert attól szép, csomómentes bükkfadorongot lehetett venni.

Történt, hogy egyik hetivásári napon a „nagy kocsis” elvezette a lovakat patkolni a kovácsához, így a „kis kocsis”, a Samu gyerek ment el fát venni a piacra. Ott azonban akkor nem jelent meg az oláhfalvi „fás ember”, így a Samu egy göröcsös, vékony, girbe-gurba dorongos kocsi fát tudott csak megvenni egy Szentkirály községbeli „atyafító”. Elöl ballagott a Samu, utána az atyafi a nem valami díszes farakományal.

Éppen akkor értek lakásom kapujához, mikor odaért a két lovat vezető Mózes is, ki meglátva a göröcsös dorongokat,

Őszi mélyszántás bemutatása Fekete-halomban 1909-ben a székely kiránduló gazdák előtt

Dorner Béla: Az erdélyi szászok mezőgazdasága. Győr, 1910. 101.

dühbe gurul és ráordít a Samura:

– Nem megmondtam, hogy oláhfalvi fát vegyél, nem pedig ezt a szentkirályi szemetet!

Az őszbe csavarodott, nagy báránybőrkuccs más székely rátekint a Mózesre és fejét lassan csóválva, így szól:

– Nem esméred te, öcsém, ezt a fát! Nem kell ennél fáinabb fa, mer ennek gonoszabb tüze van, mint az oláhfalusinak!

Akorondi műtrágyázás

A műtrágyákkal eleinte nagyon nehezen ment előre a dolog. Ez érthető is, egyrészt, mert a műtrágya nem pótolja az elmaradt istállótrágyázást, csak azt kiegészítve hatásos, így csak olyan földön látszott a hatása, amelyik meg volt istállótrágyával is trágyázva. Ez pedig nem sok helyen volt meg. Másrészt azzal is baj volt, hogy az atyafiak a műtrágyákat megnyalozott ujjuk hegyével megkóstolták, és a kaint, a kénsavas ammóniát, Thomas-salakat, sőt a szuperfoszfát is csípték a nyelvüket. Így azt tartották, hogy az mérge és a földjüket is kimarja, így nem akarták használni.

Eleinte pénzt egyáltalán nem akartak érte adni, hiába adtam nekik a jelentékeny állami támogatás mellett majdnem negyed áron. Így inkább a legelőjavításokra kapott állami támogatásból vásárolt műtrágyákhoz jutottak ingyen.

Szemet hunytam, ha a zsákokból „kezeltek” el 1-2 zsákkal maguknak is.

Korond községben a kopár hegyoldalas közlegelőre került a legelőjavítási munkaterv alapján egy szekér műtrágya is. A közlegelő egyik része, egy lankás domboldal az országúthoz nem volt messze, így jól oda lehetett látni. Egyik ügyes székellyel ősszel Thomas-salakat és kaint vitettem oda, és nevem kezdőbetűit, a D. B. betűket hintettem be jó vastagon a kétféle műtrágyával. Nem szóltunk senkinek. A következő év tavaszán arra kocsizva, figyelem, hogy van-e már hatás? Látszanak-e a betűk? Bizony nem sokat láttam.

Nyár elején azonban már jól látszottak a betűk. Zöld színűkkel élesen kiváltak a mezőn. Erre azután már híre ment a műtrágyázás hatásának. Megkezdtek az atyafiak a műtrágyákkal való megbarátkozást.

Ateavaj és a bivalyvaj

Mikor már az előfeltételek megvoltak

a tejszövetkezetek megalakítására (jobb tehénanyag, több takarmánytermelés, jobb etetés stb.), akkor – ha jó vezető kaptam – egymás után létesítettem a jobb falvakban a tejszövetkezeteket állami vajmesterek ellenőrzésével. Ugyanígy létesítettem az udvarhelyi juhtúrógyárat is. A gépeket az államtól kapták. A juhtúrógyárnak az akkori főispán, Ugron Ákos lett az elnöke.

A tejszövetkezetek vaját – a teavajnak nevezett modern készítményt – Budapestre kellett elküldnünk, mert közelebb nem kaptunk piacot, Székelyudvarhelyen pedig alig lehetett eladni.

Az egyik vármegyei közgyűlésen Mátéffy nevű pénzügyigazgatásági titkár felszólalt, hogy elvisszük a vaját, és az udvarhelyiek nem kaphatnak a székely nép produktumából. Erre egyik udvarhelyi fűszeresnek adtam az Ürmössy József herék unitárius pap vezetés alatt álló homoródszentpáli tejszövetkezet kintűnő vajából, hogy a városban árusítsa. A fűszeres azonban panaszkodott, hogy kevés fogy. Arra kértem, hogy egyik inásával kosaroztassa, és a házaknál kínálja. Bizony, így is kevés fogyott.

Mikor a fűszerest kérdeztem, hogy mi ennek az oka, akkor azt mondotta:

– Az itteni úrinépek a bivalyvaját kedvelik. Ez fehér és fagygyúzó, de olcsóbb. Kérem, volt háziasszony, aki azt mondta a fiúnak: Eridj avval a teavajjal! Nekem nem teából, hanem bivalytejből készült vaj kell!

A haragos, de jószívű apa levele

Udvarhelyi urak mesélték el az alábbi esetet. A székelyudvarhelyi katolikus főgimnáziumba járt egy vidéki örmény kereskedő fia is. A csinos, fekete szemű és fekete hajú fiú azonban szívesebben járt a sok csinos székely kisasszonnyal a tánciskolába, mint a gimnáziumba, így azután néhány tantárgyból el is bukott. Anál sűrűbben mentek azonban a levelek az apához, pénzt kérve.

Az apa azonban megharagudott. Egyszer így írt vissza a fiúnak: Aztat a levelet, amelybe pénzt kérsz: nem kaptam

meg! Apád: Kristóf. Ui. Anyád tudtomon kívül betett a levélbe 10 koronát.

Tésúr, adja vissza a pipámat

Udvarhelyi uraktól hallottam több ízben is elmesélni az alábbi történetet. A borszéki borvízzel a régebbi időkben a csiki székely bekalandozta az egész nagy Magyarországot. A borvizet eladta, helyette törökbúzáat vitt haza az ekhós szekeren. Sokszor hónapokig is úton volt. Egyik ilyen székely felvetődött Pestre és eljutott az állatkertbe. Kurta szárú makrapipa volt a szájában, de a dohány már kiégett, csak úgy tartotta a fogai között. Úgy megszokta az öreg a kedves pipáját, hogy talán még vele is aludt.

A székely különösen a majmok ketrecénél bámészkodott. Egy nagy ember formájú majom valósággal imponált neki, mert emberiesen járt-kelt, sőt kezét is fogott a rácson át az ápolójával. A székely is közel hajolt a rácshoz, mire a majom kinyúlt, kivette a pipát a székely szájából, majd az övébe dugta.

A székely zokon vette, hogy pipáját elvették. Feddőleg rászólt a majomra:

Tésúr, adja vissza a pipámat! Ezt mind hangosabban ismételte. A majom erre felugrott, majd a belső helyiség csapóajtóját kinyitva, eltűnt. Este lett, az örök a záróra miatt a közönséget kitessekkelték az állatkertből, velük a méltatlankodó, pipáját visszakövetelő székely is.

Úgy egy-két hét múlva a székely Udvarhely főutcáján tart szekereivel haza „Csikország” felé. Történt, hogy az udvarhelyi református kollégium nagynevű tanáraihoz jött látogatóba Angliából egy skót professzor, kit a főutca egyik emeletes házában egyik tanár lakásán szállásoltak el. A skótnak vörös körszakáll volt és szőrös arcával távolról tényleg hasonlított egy majomhoz. A vörös skót kinézett az emeleti ablakból. Szájában angol „návy pajp” (matrózpipa) volt.

A pipáját vesztett székely éppen akkor hajtott el az utcán. Föltekint az ablakra, meglátja a skótot, és ostorát fölémelve, fölordít feléje: Tésúr! Adja már vissza a pipámat!

Udvarhelyszéki helyismereti évfordulók 2010. május–szeptember

Május

2. – 135 évvel ezelőtt hunyt el Székelyudvarhelyen **Pataki Pál** tanár (szül. 1816. május 10., Mezőmadaras). A bécsi orvostudományi egyetemen tanult. 1845-től német nyelvet tanított az udvarhelyi Református Kollégiumban, 1856-tól természetrajzot és vegytant oktatott. A szabadságharc idején Bem tábornok segédorvosa volt.

11. – 105 éve hunyt el Székelyudvarhelyen **Ráduly Simeon** irodalom- és zenetörténész (szül. 1872. okt. 28., Kápszonaltíz). Teológiát és latin–magyar szakot végzett, 1902-től az udvarhelyi Római Katolikus Gimnáziumban tanított.

12. – 90 évvel ezelőtt halt meg **Kozma Ferenc** unitárius lelkész, tanár, pedagógiai író. 1844. február 17-én született Csekefalván. 1863-tól a székelykeresztúri, majd a kolozsvári unitárius gimnáziumban tanult. Külföldi egyetemi tanulmányai után 1869-től a keresztúri unitárius gimnázium, másik évtől az állami tanítóképző tanára, 1873-tól annak igazgatója, 1886-tól Kolozs megye tanfelügyelője volt. 1873-ban megszervezte az első erdélyi népbankot. Fontosabb munkái: *A Székelyföld gazdasági és közművelődési állapota* (1879), *Mythológiai elemek a székely népköltészet- és népelemben* (1882).

14. – 85 éve született Farkaslakán **Nagy Jenő** tanár, Udvarhely körzeti tanfelügyelő, 1962–65 között a Művelődési Ház igazgatója. Megírta Székelyudvarhely monográfiáját.

15. – 100 éve hunyt el **László Polikárp Miklós** Ferenc-rendi tanár Szászmedgyesen. 1849. október 10-én született Nagyalambfalván. A Polikárp nevet a rendbe való belépésekor vette fel. Gyulafehérváron, majd Budapesten végzett teológiai tanulmányokat. 1865-ben lépett be a rendbe, 1872-ben szentelték pappá. A csíksomlyói gimnáziumban, majd Kolozsváron, Vajdahunyadon és Mikházán teológiát tanított. Az erdélyi rendtartomány főnöke, ilyen minőségében támogatta a belső reformokat. 1903–9 között Rómába hívták, a rend római vezetésében tanácsos és a kapisztránus rendtartomány vizitátor generálisa volt.

16. – 60 évvel ezelőtt halt meg **Lukinich Imre** történész, egyetemi tanár, az MTA tagja. Varjason született 1880. április 4-én, az udvarhelyi Állami Főreáliskola tanára volt 1902–3-ban, ekkor írta, több helytörténeti munkája mellett, *Az udvarhelyi vár története* című tanulmányát.

Egyik jelentős kötete a *Magyar történelem életrajzokban* című (1930, Bp.).

17. – 90 éve született **Báró Hajnal** tanár, népművelő Városhalván.

17. – 80 éve született Parajdon **Kiss Ferenc Árpád** tankönyvszerző, egyetemi tanár, a közgazdasági tudományok doktora.

Június

3. – 115 évvel ezelőtt született **Boros Fortunát** egyháztörténész Zetelakán. Tanult az udvarhelyi Római Katolikus Gimnáziumban. 1911-ben lépett be a Ferenc-rendbe. Vajdahunyadon tanult teológiát, Szegeden filozófiát, ott doktorált. 1948-ban bebörtönözték, a Duna-csatornánál halt meg 1953. március 16-án (Capul Midia). Megírta a csíksomlyói kegyeszobor, az erdélyi és a székelyföldi ferencesek történetét. A zetelaki középiskola az ő nevét viseli.

8. – 80 éve született Bethlenfalván **Gelért Géza** népművelő. Udvarhelyen és Székelykeresztúron (Pedagógiai Középiskola) tanult, filozófia szakos tanári diplomát szerzett (1954). A székelyudvarhelyi municípiumi könyvtár igazgatója volt. Közművelődési írásait több lap közölte. Helyismereti témák feldolgozása-ként jelentek meg önálló kiadványai: *Emlékkönyv a Székelyudvarhelyi Székely Dalegylet fennállásának 125. évfordulójára* (Székelyudvarhely, 1993), *Ki tudja merre, merre visz a végzet... Emlékkönyv. Csanády György, a Székely Himnusz szerzője születésének 100-ik évfordulója tiszteletére* (Székelyudvarhely, 1995).

14. – 200 évvel ezelőtt született Firtosmartonosban **Gálffy (Gálfi) Sándor** költő. A székelykeresztúri unitárius algimnáziumban, majd Kolozsváron tanult. Tagja volt az irodalmi körnek, Szentiványi Mihállyal és Kriza Jánossal. Marosvásárhelyen volt kancellista a királyi táblánál, majd Udvarhely megyei szolgabíró, 1861-től királybíró volt. A szabadságharc alatt martonosi házat lerombolták a felkelők („oláhok”), ezért felesége demeterfalvi birtokára költözött, ott halt meg 1871. febr. 3-án. Népköltési gyűjtőként Kriza János *Vadrózsák* c. gyűjteményébe balladákat és meséket küldött. „Írói munkásságát a székely népballadák gyűjtésével tette becsesté, nála nélkül a Kriza által gyűjtött Vadrózsák a legszebb alapokat nélkülöznék” – írta róla Szinnyi József lexikonában. Megközelítőleg másfélszáz költeményét közölték korabeli havilapok, a 60-as években pedig kolozsvári naptá-

rak az általa gyűjtött népmeséket, balladákat.

17. – 95 éve halt meg **Benke István** egyházi író, tanár Rákosszentmihályon. 1849. dec. 7-én született Brassóban, középiskoláit és egyéves jogi kurzust az udvarhelyi Református Kollégiumban végezte. Zwingli Ulrik vallásújítóról és Comenius iskolareformátorról életrajzi kötete jelent meg.

26. – 190 éve született Kolozsváron **Berzenczei László**, az 1848-as agyagfalvi székely nemzeti gyűlés vezérszónoka (megh. 1884. nov. 14., Bp.). Tanult az udvarhelyi Református Kollégiumban.

29. – 80 éve született Szovátán **Dali Sándor** író, újságíró, szerkesztő. 1961–68 között az *Iffjúmunkás* főszerkesztője, 1968–74-ben a sepsiszentgyörgyi *Megyei Tükör* alapító-főszerkesztője, 1985–93 között a szentgyörgyi Állami Magyar színház igazgatója volt.

Július

1. – 140 éve született Kézdiszentkereszten **György Lajos, P. József**. 1898-tól ferences rendházfőnök volt Mikházán, Székelyudvarhelyen, Vajdahunyadon, Désen és Nagyszébenben. *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben* (1930, Kv.) c. munkája forrásértékű. 1945. dec. 9-én halt meg Kolozsváron.

3. – 70 éve született Abásfalván **Máthé Dénes** biológiai szakíró. Az udvarhelyi Állami Magyar Vegyes Líceumban érettségizett.

5. – 35 éve halt meg Franciaországban (Antibes) **Bíró Sándor** történész. Alsósőfalván született 1907. ápr. 12-én. Az udvarhelyi Református Kollégiumban tanult. Lelkészi, történelem–francia–román szakos tanári és bölcsészdoktori oklevelet szerzett. Teológiai akadémiai és egyetemi magántanár volt, Erdély 19-20. századi történelmét kutatta. Több önálló kötete jelent meg. A második világháború után Magyarországon élt.

8. – 200 évvel ezelőtt született **Fabián Dániel** egyházi író Gyulafehérváron. 1841–44 között az udvarhelyi Református Kollégiumban teológiát tanított. 1848-ban országgyűlési képviselő volt, ezért kötél általi halálra ítélték, kegyelem útján hatévi várfogságra változtatták az ítéletet.

8. – 85 éve született Székelyudvarhelyen **Kováts Lajos** természettudományi szakíró, a biológia tudományok doktora (1974). 1949–66 között Udvarhelyen volt tanár és muzeológus. 1978-ban a magyarországi Tiszadobra költözött. Ornitológusként Hargita megye és az Érmellék madártani megfigyeléseiről közölt.

10. – 70 évvel ezelőtt halt meg **Gálffy Ignác** író, tankönyvszerző Miskolcon. 1859. február 1-jén született Szombatfal-

ván, 1877-ben érettségizett az udvarhelyi Református Kollégiumban.

12. – 150 évvel ezelőtt született **Kertész Albert** költő Patakfalván. 1886-ban szerzett tanítói oklevelet, 1897–1923 között Udvarhelyen tanított. Verskötete: *Az élet útján* (1906, Szudv.). *Udvarhely vármegye földrajza* c. tankönyve az első világháború végéig használatban volt. 1943. március 8-án halt meg Székelyudvarhelyen.

22. – 260 éve hunyt el **Berzeviczy János** egyházi író, hittérítő, jezsuita szerzetes. 1743-44-ben Udvarhelyen tanított, iskolaigazgató volt.

23. – 80 éve született Székelyudvarhelyen **Gáll János** tanulmányíró, szerkesztő. Szülővárosában végezte a középiskolát 1949-ben, történelem–filozófia szakot végzett, és a leningrádi egyetemen *A Nagy Októberi Forradalmat követő forradalmi fellendülés Erdélyben* c. munkájával doktorált (1958). Egyetemi tanár, a *Korunk* szerkesztőségének tagja volt.

Augusztus

1. – 80 éve született Kányádban **Toró Árpád** író, orvos.

2. – 70 évvel ezelőtt hunyt el **Gyertyánffy István** neveléstudományi író Budapesten. 1834. december 25-én született Tibódban. Az udvarhelyi Református Kollégiumban, majd a kolozsvári orvossebészeti intézetben tanult. 1856–69 között a Római Katolikus Gimnáziumban tanított, Eötvös József művelődési miniszter megbízásából Svájcban és Németországban tanulmányozta a tanítóképzést. Hazatérte után a keresztyúri, 1873-tól a budai tanítóképző igazgatója volt.

4. – 130 éve született Bencédben **Gyallay Domokos** író, szerkesztő. Családi neve Pap, a húszas évektől Gyallay Pap nevet használt. Keresztúron járta a gimnázium első osztályait, történelem–latin szakos tanári képesítést szerzett. Közel harminc kötete jelent meg, novellák, történelmi elbeszélések, regények, színművek. *Dávid Ferenc életrajza* c. munkája Kolozsváron jelent meg 1912-ben. Újraindította (1922) és szerkesztette az *Unitárius Közlönyt*. A Kisfaludy Társaság és a Petőfi Társaság tagjává választotta. Novellái részben a székely népeletről ihletődtek. 1941 után Budapesten élt, ott halt meg 1970. április 11-én.

7. – 100 éve született Kisbaconban **Lenyel Dénes** irodalomtörténész, Benedek Elek unokája (megh. 1987. júl. 17., Bp.). Közismert munkája a *Régi magyar mondák* kötete.

14. – 290 évvel ezelőtt halt meg **Balogh János** jezsuita szerzetes Nagyszombatban. Székelyudvarhelyen született 1677. szept. 27-én, bölcséletet tanult Nagy-

P. Boros Fortunát szobra Zetelakán

szombaton, teológiát Bécsben. Tábori lelkes volt Erdélyben, beteg katonákat ápolva, pestisben halt meg. *Opus selectis controversiis* c. munkája halála évében jelent meg.

24. – 105 évvel ezelőtt született **Kovács Dezső** színész és színműíró Kövenden (megh. 1986. nov. 5., Sepsiszentgyörgy). A keresztyúri Unitárius Főgimnáziumban tanult, a temesvári, szatmári, a marosvásárhelyi Székely színház tagja volt, majd a sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház igazgatója volt (1956–68). 1947-ben mutatták be *Egyiptomi legenda* c. zenésjátékát. Román színműveket fordított magyarra.

25. – 80 éve született **Csiky András** színész Székelyudvarhelyen. Szülővárosában, majd a Szentgyörgyi István Színművészei Intézetben tanult. A nagyváradai, a szatmári, majd a kolozsvári színház tagja volt. 1960–69 között a Szatmári Állami Magyar Színházat igazgatta. Több filmben is játszott.

29. – 95 éve született Székelyudvarhelyen **Botár Béla** költő, műfordító. Szülővárosában tanult, tisztviselő volt. A *Székely Közélet*, *Brassói Lapok*, *Ellenzék*, *Keleti Újság*, *Székelység*, *Pásztortűz*, *Erdélyi Helikon* közölte verseit. A népiesség és a szimbolizmus egyaránt hatással volt lírájára. *Jobb a kőnek* c. verskötete 1945-ben jelent meg Udvarhelyen. 1946-ban Budapestre költözött, folyóiratokban, napilapokban közölt, román fordításokat is. 1974. április 8-án halt meg.

Szeptember

4. – 80 éve született **Jakab Irma** (East Chicago) újságíró, szerkesztő. Az udvarhelyi tanítóképzőt 1949-ben végezte, közgazdasági diplomát szerzett, az *Előre* szerkesztőségében dolgozott, majd a *Dolgozó Nő* szerkesztője, 1973-tól főszerkesztője volt.

9. – 90 éve született **Csergő Bálint** jogász, néprajzkutató Küküllőkeményfalván. *Az Udvarhely vidéki székelykapu* c. könyvét Csíkszeredában adták ki 1999-ben.

9. – 40 éve halt meg Budapesten **Csűrös Emília** ifjúsági író, műfordító (szül. 1897. okt. 5., Dálya). Gyermekszíndarabjait és regényeit több kötetben adták ki, és az erdélyi hagyományokra támaszkodnak. 1941 után Magyarországon élt.

11. – 80 éve született **Szabó Gyula** író Homoródalmáson. Székelykeresztúron érettségizett (1942) az unitárius gimnáziumban. Magyar szakos tanári oklevelet szerzett a kolozsvári egyetemen 1954-ben. 1957-től az *Utunk* (majd *Helikon*) szerkesztője volt nyugdíjba vonulásáig (1992). Regényei közül legismertebbek a kollektivizálásról írt trilógia: *Gondos atyafiság*, illetve négykötetes történelmi regényfolyama, *A sátán labdája*.

17. – 290 évvel ezelőtt született **Lestyán Dénes** iskoladráma-fordító, jezsuita szerzetes Csíkszentmihályon. 1757–1766 között a székelyudvarhelyi papnevelde vezetője, rendházfőnök volt. 1774-ben halt meg Udvarhelyen.

19. – 75 évvel ezelőtt hunyt el Székelyudvarhelyen **Pál István** egyházi író, udvarhelyi plébános, főesperes, pápai prelátus. 1854. augusztus 15-én született Szentkatolnán. 1922–26 között szenátor volt, szerkesztette a *Közművelődés* c. egyházi lapot.

20. – 75 éve született Bögözben **Kardalus János** tanár, tanfelügyelő, néprajzi író. Székelykeresztúron végezte a tanítóképzőt 1954-ben. Csehétfalván, Oroszhegyen, Székelypálfalván és Homoródalmáson tanított, 1974-től a Hargita megyei Népi alkotások Házának volt igazgatója. Több tanulmánya jelent meg vidékünk néprajzáról. Csíkszeredában hunyt el 2006. április 9-én.

25. – 90 éve született Udvarhelyen **Jaklovszky Alfonz Mihály**, a helyi kórház gyermekosztályának főorvosa (1948–82).

27. – 70 éve született Nagymohán **Áros Károly** tanár, sportújságíró, Székelykeresztúron járt középiskolába.

29. – 170 évvel ezelőtt született **Felméri Lajos** pedagógiai szakíró Székelyudvarhelyen (megh. 1894. május 22., Kolozsvár). Szülővárosa Református Kollégiumában járt középiskolába.

29. – 85 éve született Máréfalván **Kovács Mihály** tanár, népművelő. Megszervezte a szentegyházi középiskolát, amelynek igazgatója is volt. Magyar szakos rajoni tanfelügyelő, majd Udvarhely főtanfelügyelője volt. *Történelmünk napjainkban* c. színdarabja Marosvásárhelyen jelent meg 1966-ban.

*Összeállította
P. Buzogány Árpád*

Mária-tisztelet Erdélyben

Stella Matutina (Hajnali csillag). Etéd, római katolikus templom. (A kölni St. Maria vom Frieden egykori Béke Királynője kegszobrának másolata.)

Magyarok Nagyasszonya. Gyergyóditró, római katolikus templom, XVIII. század.

Nepomuki Szent János a kolozsvári Könnyező Szűz oltalmába ajánlja magát. Parajd, római katolikus plébánia, 1749.

Virgo Singularis. Székelyudvarhely, ferences templom, XVIII. század közepe.

Győztes Immaculata. Kézdivásárhely, kantai ferences templom, 1756.

Válogatás a Mária-tisztelet Erdélyben című kiállítás anyagából. Lásd cikkünket a 20. oldalon.